A black and white photograph of a steep, rugged mountain slope. The upper portion of the image shows large, layered rock formations with distinct horizontal sedimentary layers and vertical weathering streaks. A dark, narrow trail or path cuts diagonally across the frame from the lower left towards the upper right. Two small figures of people are visible on this trail, appearing as dark silhouettes against the lighter slope. The terrain looks rocky and uneven.

naše planine

5-6 1966

naše planine

REVIJA PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE

»The Mountains«

Review of the Alpine Association of Croatia

»Nos Montagnes«

Revue de la Fédération Alpine Croate

»Le nostre Montagne«

Rivista della Federazione Alpina Croata

»Unsere Berge«

Zeitschrift des Kroatischen Bergsteigerbundes

Izдавач: Planinarski savez Hrvatske,
Zagreb, Gajeva 2a

Редакциони одбор: Arh Lota, dipl. ing. ke-
mije; Blašković dr Vladimir, sveuč. profesor; Boži-
ćević Srećko, dipl. ing. geologije i Pražić dr Mihajlo,
sveuč. profesor

Главни и одговорни уредник: Dr Željko
Poljak, Zagreb, Cesarčeva 5 II.

Izlazi u šest dvobroja godišnje. Godišnja pretplata za pojedince iznosi 1000 dinara,
a za kolektive i ustanove 1200 dinara. Cijena pojedinoim dvobroju 200 dinara. Pret-
plate se šalju čekom na Planinarski savez Hrvatske, Zagreb (za »Naše planine«)
na tekući račun 3071-8-231. Tisak: Radionice Grafičkog školskog centra Zagreb.

GOD. XVIII MAJ—JUNI 1966. BROJ 5—6
SADRŽAJ

Božidar Kirigin: Klimatske karakteristike Velebita	97
Uzeir Beširović: Četiri jezera	105
Lili Vidrić: Tara — lepotica među planinama	109
Branko Kotlajić: Planine oko Grbaje u Pro- kletijama	113
Ing. Tomislav Bedenko: Tri susreta s gor- štacima	123
Tomislav Jagačić: Od Žabljaka do Sutjeske	125
P. J.: Dan »D«	127
Željko Hlebec: Nepromišljenost i njezina cijena	129
Nikola Mihoković: Pašerov prevjes	131
Jurica Posarić: Prvi puta u podzemlju	132
Marinka Kamenarović: Nacionalni parkovi u svijetu	133
Iz literature	137
Za alpiniste	139
Vijesti	141

Slika na naslovnoj stranici: Uspon na Bianco-grat na Piz Bernini (4049 m)

Foto: André Roch



BOŽIDAR KIRIGIN, Zagreb

Klimatske karakteristike Velebita

Za dulji ili kraći boravak na najljepšoj planini u Hrvatskoj, Velebitu, nisu od značenja za planinara samo ljestvica krajolika, raznolikost vidokruga, opisi planinarskih domova, ocjene puta sa informacijama o izletima u blizu i daljnju okolinu domova, već i vremenske prilike, jer i o njima ovisi da li će boravak u toj planini biti ugodan i uspješan.

Svrha ovog prikaza je da posjetiocima Velebita posluži kao podloga za planiranje rokova i boravka, da bi prema opisu klimatskih elemenata mogli izabrati najpovoljnije vrijeme za svoje izlete po Velebitu. Klimatske karakteristike Velebita, koje su ovdje prikazane, temelje se uglavnom na rezultatima mjerjenja planinske meteorološke stanice Zavižan i kišomjernih stanica Baške Oštarije i Mali Halan. Tri stanice su dakako premali broj, ali ipak 11-godišnji niz mjerjenja na stanicama Zavižan (1594 m) dao je veoma vrijedne i upotrebljive rezultate.

Mišljenja sam da u planinarskim vodičima treba prikazati utvrđene vremenske karakteristike i tako planinare upozoriti koji dio godine je povoljan ili nepovoljan za dulje ili kraće zadržavanje u planini i kako se treba pripremiti za izlete u pogledu opreme, odijela i obuće. Brojčani podaci i tabele u ovom prikazu omogućit će svakom posjetiocu Velebita da se detaljno upozna sa klimatskim karakteristikama pojedinih elemenata u toku cijele godine. Time želim pridonijeti da što veći broj planinara i skijaša ugodno proveđe svoj boravak u okrilju naše najveće planine.

1. TEMPERATURA ZRAKA

Temperaturne prilike i karakteristike od velikog su značenja za posjetioce Velebita, jer je iz godine u godinu sve veći posjet planinara u toku toplog dijela godine, a planinara — skijaša u toku zimskih i proljetnih mjeseci. Veće nadmorske visine, a naročito orografski položaj planine uvjetuju da su temperaturne promjene u toku cijele godine veoma izrazite. Stoga je potrebno da se svaki posjetilac Velebita upozna sa najvažnijim temperaturnim karakteristikama njegovih visoko planinskih predjela, da bi se znao zaštiti od niskih temperatura i naglih promjena. Razlike srednje temperature između januara i augusta iznose 17,30° što ukazuje da u godišnjem hodu srednjih mjesecnih vrijednosti nema izrazito velikog kole-

Tabela 1.

Mjesečne srednje, maksimalne i minimalne temperature.

Zavižan 1594 m; razdoblje 1954—1964.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Godina
Srednja	—5,0	—4,6	—2,3	1,4	6,0	10,1	12,1	12,3	9,1	4,5	0,4	—2,6	3,2
Sred. max.	—2,0	—1,7	0,5	4,4	9,6	13,7	16,0	16,4	12,9	7,8	3,0	0,1	6,7
Sred. min.	—7,8	—7,3	—4,8	—1,0	3,3	7,2	9,0	9,2	6,6	2,1	—1,8	—5,1	0,8

banja (tabela 1). Dok srednje minimalne temperature u Sjevernog Velebita na 1594 m u samom februaru padaju do vrijednosti od $-7,8^{\circ}$, one ni u najtoplijim ljetnim mjesecima ne prelaze vrijednosti od 10° . Isto tako srednje maksimalne temperature jedino u julu i avgustu prelaze 15° . Općenito pojavu srednje dnevne temperature koja je jednaka ili iznad 15° treba očekivati od juna do septembra. Duljina trajanja uzastopnih dana sa srednjom dnevnom temperaturom iznad 15° je najčešća 1–3 dana. Dulja trajanja su rijetka pojava i zabilježena su samo u julu i avgustu i to najviše do 10 dana (1.–10. VII 1957). Dane u kojima minimalna temperatura padne ispod -10° zovemo »ledeni dani«. Takvi dani se pojavljuju samo od novembra do marta, a veoma rijetko u aprilu. Njihov srednji broj u toku godine iznosi 33 dana, od čega na januar otpada 11, a na februar 9 dana. Trajanje srednje dnevne temperature jednakih ili niže od -10° iznosi i do 6 uzastopnih dana, dok su dulja trajanja rijetka i zabilježena samo u veoma oštrim zimama (12. I.–2. II 1963 – 22 dana).

Hladnih dana (dnevna minimalna temperatura niža od 0°) ima godišnje 158. Preko 25 hladnih dana u mjesecu imaju decembar, januar, februar i mart. Jedino u julu i avgustu u toku 11 godina motrenja na Zavižanu nije bilo hladnih dana (tj. minimalna temperatura nije bila niža od 0°). Međutim, mikroklimatska mjerjenja pokazuju da u vrtačama i udolinama i u toku jula i avgusta u veoma plitkom sloju zraka minimalne temperature padnu i do -6° . Taj podatak upućuje planinare da za bivakiranje izabiru uvijek površena mjesta, i da izbjegavaju dna udolina i izrazitih vrtača.

Bitno obilježje temperaturnih prilika Sjevernog Velebita, a isto tako cijelog masiva Velebita, je veoma velika promjenljivost temperature u toku mjeseca i u toku dana (tabela 2.).

Tabela 2.

*Apsolutna maksimalna i minimalna temperatura zraka
Zavižan (1954 m); razdoblje 1954–1963.*

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
Aps. max.	8,2	13,0	13,0	15,6	21,8	22,6	26,3	25,8	24,0	20,6	13,7	12,2	26,3
Aps. min.	–24,2	–28,6	–22,6	–13,0	–8,0	–3,1	0,8	1,4	–3,6	–6,8	–16,2	–23,2	–28,6
Aps. kole- banje	32,4	41,6	35,6	28,6	29,8	25,7	27,1	27,2	27,6	27,4	29,9	35,4	54,9

Veoma nagle promjene su česte pa stoga posjetiocima Velebita trebaju biti na oprezu. Premda su u toku jesenskih i zimskih mjeseci zabilježene na Zavižanu veoma niske temperature, u slučaju duljeg zadržavanja anticiklone (polje visokog tlaka zraka) nad našim područjem, dolazi, kako meteorolozi kažu, do »inverzije«, tj. pojave da je u visinskim predjelima Velebita znatno toplijie nego na ličkoj visoravni. U takvim slučajevima na visinama vlada vedro vrijeme uz nisku relativnu vlagu i izvanrednu vidljivost (vidi poglavlje o vlazi). Prema tome, dulje zadržavanje anticiklone nad našim krajevima je idealno za jesenske i zimske posjete Velebitu.

2. RELATIVNA VLAGA

Duž planinskog masiva Velebita iznad 1400 m relativna vlagu ima općenito godišnji hod koji je karakterističan i za ostale planinske predjеле u Hrvatskoj. Karakteristična je pojava povećanja relativne vlage u mjesecu martu (86%), kao posljedica orografske magle, koja se stvara duž planinskih vrhova Velebita kod puhanja bure. U ostala dva proljetna mjeseca (aprila i maja) i prvom ljetnom mjesecu (juni) srednja mjesечna relativna vlagu se zadržava iznad 80% . Ispod 80% srednja mjesечna relativna vlagu može se očekivati jedino u julu, avgustu i septembru (76 – 78%), dakle u mjesecima koji i u godišnjem hodu magle pokazuju najmanji broj dana (9–11). Kao veoma nepovoljni mjeseci za planinarenje, obzirom na veoma veliki broj dana s maglom (20–22 dana u toku mjeseca), su novembar i decembar. Srednja mjesечna relativna vlagu u tim mjesecima kreće se od 86 – 90% . U januaru i februaru viši planinski predjeli Velebita pokazuju čak u usporedbi sa Ličkim poljem neznatno niže vrijednosti relativne vlage (82 – 81%). Taj podatak nam pokazuje, da će duž vrhova Velebita u tim zimskim mjesecima,

ukoliko nastupi dugotrajno zadržavanje područja visokog tlaka iznad našeg područja, biti prekrasno vedro vrijeme sa niskom relativnom vlagom i izvanrednom vidljivošću. U takvim vremenskim situacijama je veća relativna vlaga i veći broj dana sa maglom u dolinama, nego u planinskim predjelima Velebita. To ujedno omogućava i idealno vrijeme za skijanje, jer u tim mjesecima vjerovatnost snijega na tlu iznosi 100%. Takvi slučajevi bili su izrazito karakteristični u februaru 1959. (na Zavižanu 61% relativne vlage i 9 dana sa maglom, a u Gospiću 79% relativne vlage i 10 dana sa maglom) i u januaru 1964. (na Zavižanu 64% relativne vlage i 10 dana sa maglom, a u Gospiću 87% relativne vlage i 13 dana sa maglom).

U toku zimskih mjeseci tople i vlažne zračne mase pod utjecajem veoma izrastog zapadnog i jugozapadnog strujanja pri dizanju preko Velebita rashlade se ispod rosišta i kondenziraju se, pa su planinski vrhunci kroz gotovo cijelih mjesec dana zatvoreni oblacima. U tim mjesecima srednja mjeseca relativna vlaga kreće se od 85—94%.

3. NAOBLAKA I SIJANJE SUNCA

Za planinare su od naročitog interesa podaci o godišnjem hodu naoblake, a s time u vezi i trajanje sijanja sunca. U hladnom dijelu godine od novembra do marta srednja mjeseca naoblaka je veoma visoka i iznosi preko 7 desetina zastraga neba. Premda je najveća naoblaka u novembru i decembru, ipak je ona niža nego u nizini Ličkog polja, tako da Gospić ima u tim mjesecima čak i nešto veću naoblaku. Za ta dva mjeseca na Zavižanu sunce u prosjeku sije 34 sata dulje nego u Gospiću. Uopće, u hladnom dijelu godine od oktobra do marta, prema 10-godišnjim motrenjima (1955—1964) vrhovi Sjev. Velebita imaju 89 sati više trajanja sijanja sunca nego Gospić, koji leži na oko 500 m nadmorske visine. Nakon zimskih mjeseci srednja mjeseca naoblaka prema ljetnim mjesecima lagano opada, osim manjeg porasta u martu, pa se kao najpovoljniji mjeseci za posjete Velebitu obzirom na naoblaku mogu smatrati juli, avgust i septembar.

Pojavom duljeg zadržavanja anticiklone nad našim područjem lijepo zimsko vrijeme dolazi također do izražaja i u broju vedrih dana (srednja dnevna naoblaka manja od 2/10). Dok se u Ličkom polju u toku zime pojavljuje prosječno svega 8 vedrih dana, na vrhovima Velebita možemo očekivati 12 vedrih dana. Najčešće su kratkotrajne pojave vedrih dana u trajanju od 1—2 dana, dok su pojave duljeg trajanja, do 6 uzastopnih dana, rijede. U toploj dijelu godine (aprili — septembar) najmanje vedrih dana možemo očekivati u mjesecu junu (3 dana), dok se u toku slijedećih mjeseci (juli — septembar) srednji broj vedrih dana povećava do 9 dana. Osim jednodnevne pojave vedrih dana pojavljuju se i trajanja od 6 uzastopnih dana. Kao najdulje trajanje, koje je zabilježeno u toku 11 godina na Zavižanu, bio je period od 11 uzastopnih vedrih dana (17—27. septembra 1961). U tim ljetnim mjesecima (juli, avgust) broj oblačnih dana (srednja dnevna naoblaka veća od 8/10) je veoma neznatna (5—6 dana), a trajanja dulja od 3 uzastopna oblačna dana su veoma rijetka. Proljetni, a naročito zimski mjeseci, imaju u prosjeku veliki broj oblačnih dana (12—19), što je uvjetovano pojavom niskih oblaka zimi, a u proljeće pojmom oblaka vertikalnog razvoja, pa su viši planinski predjeli Velebita zatvoreni maglom ili je baza oblaka neznatno iznad vrhova. Duljina trajanja uzastopnih oblačnih dana zimi može biti kraćeg trajanja (1—4 dana), ali i znatno duljeg trajanja. Kao najdulji period uzastopno oblačnih dana bili su od 12. II — 3. III 1965 (20 dana) i od 8. X — 12. XI 1964 (36 dana).

Prema višegodišnjim registracijama trajanja sijanja sunca, radi veoma izrastog stvaranja konvektivnih oblaka duž planinskih vrhova Velebita, u toku toplog dijela godine sunce sije 118 sati manje nego u Ličkom polju, a 237 sati manje nego na primorskom podnožju Velebita (prema registracijama heliografa u Senju).

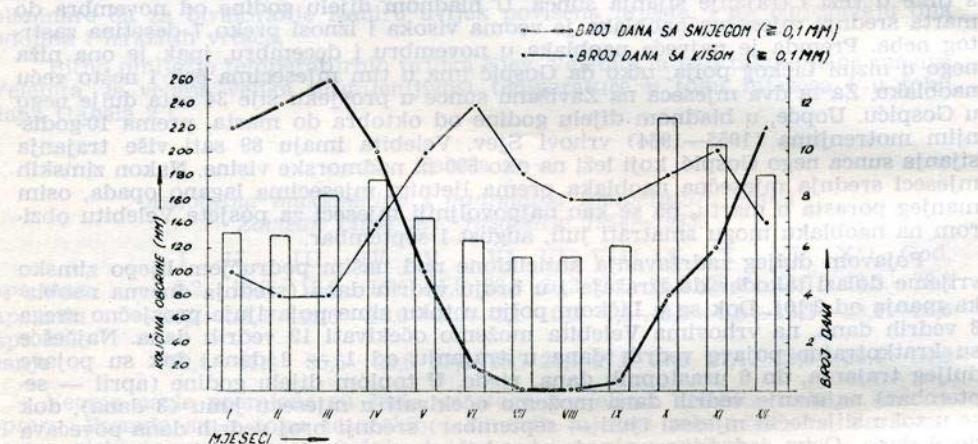
U tom toploj dijelu godine, počam od mjeseca aprila do septembra, duž planine Velebit ima 24 dana sa grmljavinom, što iznosi 71% od mogućeg godišnjeg broja dana sa grmljavinom. Najveći broj dana sa grmljavinom treba očekivati u ljetnim mjesecima i to u prosjeku 5—6 dana. U pojedinim godinama bila je izrazitija pojava grmljavine, pa je godine 1963. u julu i avgustu zabilježeno čak 11 takvih dana. Na jesenske mjesecе otpada dalnjih 26%, a na zimske svega 4% od srednje godišnje vrijednosti. Prma tome, čestina broja dana sa grmljavinom na

Velebitu je za 5 dana veća, nego dublje u unutrašnjosti, na planini Medvednici. Razlog je u tome, što se na graničnom dijelu između kopna i mora stvaraju labilne zračne mase, koje uvjetuju stvaranje konvektivnih oblaka.

Prema 10-godišnjem nizu registracija sijanja sunca, u toku jedne godine u prosjeku sunce sije na Zavižanu (1594 m) 1856, u Gospiću 1894, a u Senju 2251 sat, što znači da planinski vrhovi imaju svega 38 sati manje sijanja sunca od ličke visoravni, ali zato 395 sati manje od obalnog podnožja Velebita.

4. OBORINE

Oborinske prilike na Velebitu pokazuju specifične karakteristike s obzirom na smjer pružanja planine prema strujanju prevladajućih vjetrova, koji prouzrokuju oborine u obliku kiše ili snijega, i s obzirom na nadmorsku visinu vrhova i grebena. Na žalost, na raspolažanju su nam samo tri stанице koje su redovito svakodnevno mjerile oborinu: Zavižan, Baške Oštarije i Mali Halan. Premda su podaci ove posljednje stанице iz znatno starijeg niza motrenja, ipak radi duljine trajanja motrenja (21 godinu) i veoma kvalitetnog motrenja, razrađeni podaci mogu poslužiti za prosuđivanje oborinskih karakteristika južnog Velebita.



Slika 1. Godišnji hod oborine, broja dana sa kišom ($\geq 0,1$ mm) i snijegom ($\geq 0,1$ mm). Zavižan 1954–1963.

Prosječna godišnja količina oborina duž Velebita smanjuje se od Južnog prema Sjevernom Velebitu. Sa najvećom godišnjom oborinom su visoki planinski predjeli Južnog Velebita (2500–4000 mm). Već predjeli Srednjeg Velebita u toku godine imaju manje količine oborina (2100–2500 mm), a u visinskim predjelima Sjevernog Velebita na oko 1500 m nadmorske visine godišnje količine oborina se kreću od 1800–2200 mm. Prirodno je da i godišnje količine oborina kolebaju iz godine u godinu u dosta širokim granicama. Tako je u nizu motrenja od 1954. do 1964. godine najveća količina oborina izmjerena 1960. (Zavižan 2473 mm; Baške Oštarije 3594 mm), dok je 1954. na Zavižanu pao svega 1516 mm, a 1956. na Baškim Oštarijama 1652 mm.

Iz preglednog grafikona (sl. 1) svaki posjetilac Sjevernog Velebita može dobiti predožbu o povoljnosti ili nepovoljnosti nekog mjeseca obzirom na mjesecnu i godišnju količinu oborina i na broj dana sa kišom i snijegom, čija je količina veća ili jednaka 0,1 mm ($\geq 0,1$ mm). Najveće količine oborina treba očekivati u oktobru, novembru i decembru, te martu i aprilu. Kao najbolja karakteristika za oborinske prilike u Sjevernom Velebitu može nam poslužiti podatak o najvećoj i najmanjoj mjesечноj količini oborine, koja je izmjerena u 11-godišnjem nizu motrenja.

Premda prema priloženom grafikonu kao najpovoljnije mjesece, obzirom na količinu oborine i broj dana sa kišom, možemo smatrati juli, avgust i septembar,

ipak u tim mjesecima u pojedinim godinama mogu pasti i oborine veće od 300 mm ili izvanredno male količine (0—25 mm). Kao najstalniji mjesec sa većom količinom oborine je april.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Godina
Max.	288	270	293	263	231	208	213	309	310	539	499	337	2473
Min.	19	34	62	108	46	82	23	0	3	75	82	83	1516

U godišnjem hodu oborine za stanicu Baške Oštarije, na granici između Srednjeg i Južnog Velebita, karakterističan je veoma izraziti porast mjesecišnih količina oborina u hladnom dijelu godine (oktobar—mart), dok u toploj dijelu godine (aprili—septembar) uglavnom mjesecišne količine oborina poprimaju iste vrijednosti koje su karakteristične za Sjeverni Velebit, a u julu i avgustu su čak i neznatno niže, ali ipak nisu ispod 100 mm.

Za planinare od interesa je spomenuti i koliko dana ima po mjesecima i u godini kada je dnevna količina oborine bila veća ili jednaka 0,1, 1,0 i 10,0 mm. Iz tabele 3. vidljivo je da se kroz cijelu godinu razlike između broja dana sa oborinom $\geq 0,1$ i 1,0 mm neznatno razlikuju (2—5 dana), ali ukupni broj dana koleba od 21 odnosno 16 dana u decembru do 9 odnosno 7 dana u avgustu. Broj dana sa oborinom $\geq 10,0$ je u toku svih mjeseci znatno manji, i koleba u granicama od 4—6 dana mjesecišno.

Tabela 3.

Broj dana sa oborinom $\geq 0,1, 1,0$ i $10,0$ mm (Zavižan 1954—1961)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Godina
$\geq 0,1$	18	16	18	16	14	13	10	9	10	15	21	21	181
$\geq 1,0$	14	13	15	13	10	10	7	7	8	12	15	16	140
$\geq 10,0$	5	5	6	6	6	5	4	4	4	6	6	6	63

Za visoko-planinski predio Velebita karakteristična je pojava velikog broja dana sa maglom (godišnje 187 dana). Budući da je Velebit granično područje između unutrašnjosti i mora, dolazi često do mijehanja različito temperiranih zračnih masa i do uspinjanja vlažnih morskih zračnih masa na veće nadmorske visine, a isto tako postoji posebno djelovanje uslijed nadolaska hladnih zračnih masa preko grebena na južne padine Velebita. Efekt toga je stvaranje oblaka, tj. magle za onoga koji se nalazi u oblaku. Kapljice magle su malog promjera i one djelomično lebde. Vjetar ih transportira gotovo horizontalno i one se kod toga talože na razne prepreke. Radi toga je veoma često za vrijeme guste magle u šumi padanje vodenih kapljica sa drveća na koje se taložila oborina od magle. Na temelju izrađenog kišomjera konstrukcije J. Grunowa (1), u razdoblju 1955—1957. godine utvrđena je veoma velika izdašnost oborine od magle na stanicu Zavižan. Kolika je dodatna količina od magle (HN) prema količini oborine izmjerene normalnim kišomjerom (N) daje nam slijedeća tabela:

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Godina
HN	745	536	319	371	372	260	222	159	226	497	494	637	4838
N	179	171	143	156	170	138	114	80	104	241	174	111	1781

Ovi podaci nam pokazuju da se prilikom planinarenja po Velebitu trebamo opskrbiti takvom odjećom koja štiti ne samo od oborine u obliku kiše i snijega, nego naročito od oborine koja se taloži od magle. Mjerenja pokazuju da je takva oborina veoma velika na Sjevernom Velebitu, a sigurno je da je još veća na istoj nadmorskoj visini u Južnom Velebitu.

Duž cijelog Velebita, a naročito na južnom dijelu, dnevne maksimalne količine oborina kroz sve mjesecе su veoma velike. Na Zavižanu je najveća dnevna količina oborine iznosila 129,6 mm 8. X 1964. U 11-godišnjem nizu motrenja niti u jednom mjesecu nije maksimalna dnevna količina oborine bila niža od 55 mm.

5. SNJEŽNI POKRIVAČ

Visina snježnog pokrivača, a s time u vezi i duljina njegovog trajanja, nije ovisna samo o nadmorskoj visini i utjecaju sunca, nego naročito o zimskoj količini oborina. Osim spomenutih dolaze u obzir i drugi faktori, ali u znatno manjoj

mjeri. Sve te ovisnosti prouzrokuju da se na jednakoj nadmorskoj visini opažaju i znatne razlike u visini i u trajanju snježnog pokrivača. Obzirom da iz istog razdoblja postoje na području Velebita svega dvije stанице (Baške Oštarije i Zavižan) nije moguće dati detaljnu analizu snježnih prilika za cijeli masiv Velebita. Podaci o snježnim prilikama na Zavižanu mogu ipak poslužiti planinarima i skijašima kao orientacija i za Srednji i Južni Velebit, uzimajući u obzir, da uslijed većih količina oborina u toku zime, treba računati i na dulje trajanje snježnog pokrivača različitih stepena visina, kao i na pojave duljeg trajanja i većih maksimalnih visina snijega u toku zime.

U prosjeku na Zavižanu pada godišnje snijeg ($\geq 0,1$ mm) 72 dana. Srednji datum prvog dana sa padanjem snijega je 14. oktobra. Najranija pojava snijega zabilježena je 16. septembra, a najkasnija 30. oktobra. Snježni pokrivač pokriva tlo u prosjeku tek 23. oktobra; kao najranija pojava zabilježen je 16. septembra, a kao najkasnija 28. novembra. Ovi podaci pokazuju da na najvišim vrhovima Velebita pojava prvog snježnog pokrivača na početku zime, može kolebiti oko 73 dana. Taj utjecaj strujanja veoma je izrazit u mjesecu novembru i polovini decembra, pa i srednja visina snježnog pokrivača raste do svega 25 cm. Nagnjeni porast snježnog pokrivača počinje tek početkom januara, tako da sredinom mjeseca srednja visina snijega na tlu iznosi 80 cm. Uz manja smanjenja snježnog pokrivača u drugoj polovini januara, snijeg se dalje taloži, tako da sredinom marta poprima najveću srednju visinu od 112 cm. Tada dolazi do procesa smanjenja visine snijega, koji je brži od procesa taloženja, tako da sredinom maja u prosjeku snijeg više jednolikno ne pokriva tlo. Dok su istočne, južne i zapadne

Tabela 4.

Srednji broj dana sa određenim visinama snježnog pokrivača na stanicama Zavižan 1594 m (Z) i Baške Oštarije 920 m (BO) za razdoblje zime 1943/44—1963/64.

Visina snijega	Stanica	IX	X	XI	XII	I	II	III	IV	V	VI	Zima
≥ 1 cm	Z	0,2	3,8	10,2	20,8	29,1	27,8	30,8	24,5	7,2	0,3	154,7
	BO	.	0,5	4,4	12,5	18,5	20,5	16,3	3,9	0,5	.	76,6
≥ 20 cm	Z	.	1,0	3,5	13,1	26,5	27,7	30,2	21,5	4,5	.	128,0
	BO	.	0,1	2,6	5,6	12,5	13,5	9,8	0,9	0,2	.	45,2
≥ 30 cm	Z	.	0,5	1,4	10,8	23,8	27,3	30,2	19,6	4,0	.	117,6
	BO	.	0,8	2,9	9,5	11,5	8,0	0,3	0,1	.	.	33,1
≥ 40 cm	Z	.	0,2	1,3	7,7	21,7	24,8	29,3	18,1	3,0	.	106,1
	BO	.	0,2	2,4	7,2	8,8	6,9	25,5
≥ 100 cm	Z	.	0,7	1,7	9,7	10,8	14,6	9,8	0,3	.	.	47,8
	BO	.	.	.	1,0	1,5	1,9	4,4

padine bez snijega, sjeverne ostaju i dalje pod snijegom. Najranija pojava posljednjeg dana sa snježnim pokrivačem na oko 1600 m bila je 3. maja, ali najkasniju pojavu snijega na tlu treba očekivati 28. maja. Najranija pojava posljednjeg padanja snijega bila je na stanicama Zavižan 5. maja, dok srednji datum pada na 3. juna. Ipak, planinari trebaju računati sa pojavom padanja snijega i u prvoj dekadi mjeseca jula.

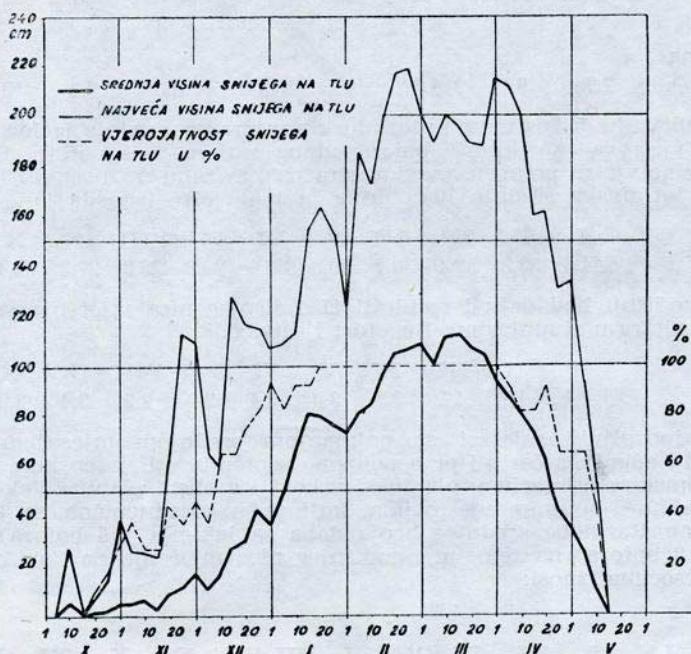
Ljubiteljima zimskog sporta priložena tabela 4. dat će predodžbu o skijaškim prilikama na sjevernom Velebitu.

Tabela 5.

*Vjerojatnost snježnog pokrivača u % za određene dane u mjesecu.
Zavižan; zima 1935/54—1963/64.*

Dan	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1.	91	91	100	100	64	—	—	—	—	—	27	44
5.	82	91	100	91	64	—	—	—	—	—	37	36
10.	91	100	100	82	64	—	—	—	—	27	27	64
15.	91	100	100	82	—	—	—	—	—	0	27	64
20.	100	100	100	91	—	—	—	—	—	9	44	73
25.	100	100	100	64	—	—	—	—	—	18	36	82

Za zimski sport od značenja je također sigurnost pojave snježnog pokrivača u određeno vrijeme. Tako se iz slike 2. i tabele 5. može utvrditi procentualna vjerojatnost da u određene dane na području stанице Zavižan leži snijeg na tlu. Potpuno sigurno snijeg leži na tlu svake godine od posljednje dekade mjeseca januara do početka aprila, dakle oko 2 mjeseca.



Slika 2. Srednja i najveća visina snijega na tlu i procentualna vjerojatnost snijega na tlu. Zavižan (1594 m). Zima 1943/44—1963/64.

Na temelju 11-godišnjeg niza motrenja utvrđena je srednja maksimalna visina snijega od 153 cm. Ekstremi leže između 220 cm zimi 1954/55. i 80 cm zimi 1963/64. Srednje trajanje neprekidnog snježnog pokrivača iznosi 132 dana; najdulje je trajao 178 dana u veoma hladnoj zimi 1962/63, a najkratće 89 dana zimi 1954/55.

Prilikom korištenja raspoloživih podataka o snježnom pokrivaču treba osim već spomenute količine oborina uzeti kao važan faktor insolaciju, jer ona utječe na visinu i duljinu trajanja snijega na tlu. Jača naoblaka na vjetrenoj strani potpomaže zadržavanju jednom stvorenog snježnog pokrivača. Obrnuto, bogato sunčano zračenje posporješuje topljenje snijega na zatišnoj strani. Isto tako na obroncima planina i, dakako, na vrhuncima i grebenima, na snježni pokrivač utječe i vjetar kao važan faktor. Mjesta na vjetrenoj strani, kojima vjetar odnosi snijeg, imaju relativno kraće trajanje, dok zatišne strane planinskih masiva, gdje padaju veće količine snijega, imaju često neobično dugo trajanje snježnog pokrivača.

6. VJETAR

Djelovanje vjetra odražava se na klimatskim elementima, temperaturi i vlazi zraka, naoblaci i oborini. Duž cijelog Velebita, a naročito na njegovim prijevojima, vjetar puše olujnom jačinom. Prevladavajući smjer vjetra je od NE (sjeveroistoka) preko E (istoka) do SE (jugoistoka), što je ovisno o konfiguraciji tla. Grebeni i strane Velebita, koje su okrenute prema moru, izložene su veoma jakom utjecaju

vjetra bure.² Visoko-planinski predjeli planine Velebit izloženi su također veoma jakom vjetru sa W (zapada) koji nadolazi sa morske strane. Rezultati 11-godišnjeg niza motrenja na stanicu Zavižan u Sjev. Velebitu daju slijedeću sliku o pojavi 8 glavnih smjerova vjetra u postocima (%) i srednjoj jačini vjetra, a utvrđenoj prema Beaufortovoj ljestvici:

%/o	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	Tišina
	2	4	24	19	8	13	19	6	5

srednja jačina

(bofora) 2,7 3,7 4,6 4,1 3,9 3,8 3,3 3,1

Podaci ukazuju da, na temelju terminskih mjerjenja, srednja jačina bure iznosi 5 bofora, a vjetrova zapadnog i jugozapadnog smjera 3–4 bofora. U razdoblju mjerjenja brzine vjetra pomoću anemometra na Zavižanu od 1958. do 1964. godine maksimalna terminska srednja 10-minutna brzina vjetra iznosila je:

m/sek	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
	44,8	32,3	36,4	30,7	28,5	22,4	22,3	28,3	27,3	28,4	32,3	36,9

Sličan godišnji hod daju i rezultati 11-godišnjeg niza mjerjenja srednje mješevne jačine vjetra u stupnjevima Beaufort ljestvice:

Bofora	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
	4,4	4,4	4,1	3,7	3,3	3,4	3,0	2,9	3,4	3,9	4,0	4,1

Kao najpovoljniji mjeseci sa najmanjom srednjom mješevnom jačinom vjetra su juli i august, a često i prva polovina septembra. U jesenskim, proljetnim, a naročito zimskim mjesecima, planinski vrhovi i grebeni planine Velebit izloženi su veoma jakim i olujnim vjetrovima, koji pušu naizmjenično sa kopnene ili morske strane. Razdioba srednjeg broja dana sa jakim (≥ 6 bofora) i olujnim vjetrom (≥ 8 bofora) na temelju 9-godišnjeg niza mjerjenja na Zavižanu (1956–1964) po mjesecima iznosi:

Jačina	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Godina
vjetra	14	14	12	8	6	7	6	5	7	10	11	12	112
≥ 6 bofora	14	14	12	8	6	7	6	5	7	10	11	12	112
≥ 8 bofora	7	7	4	3	2	3	1	1	2	2	3	5	40

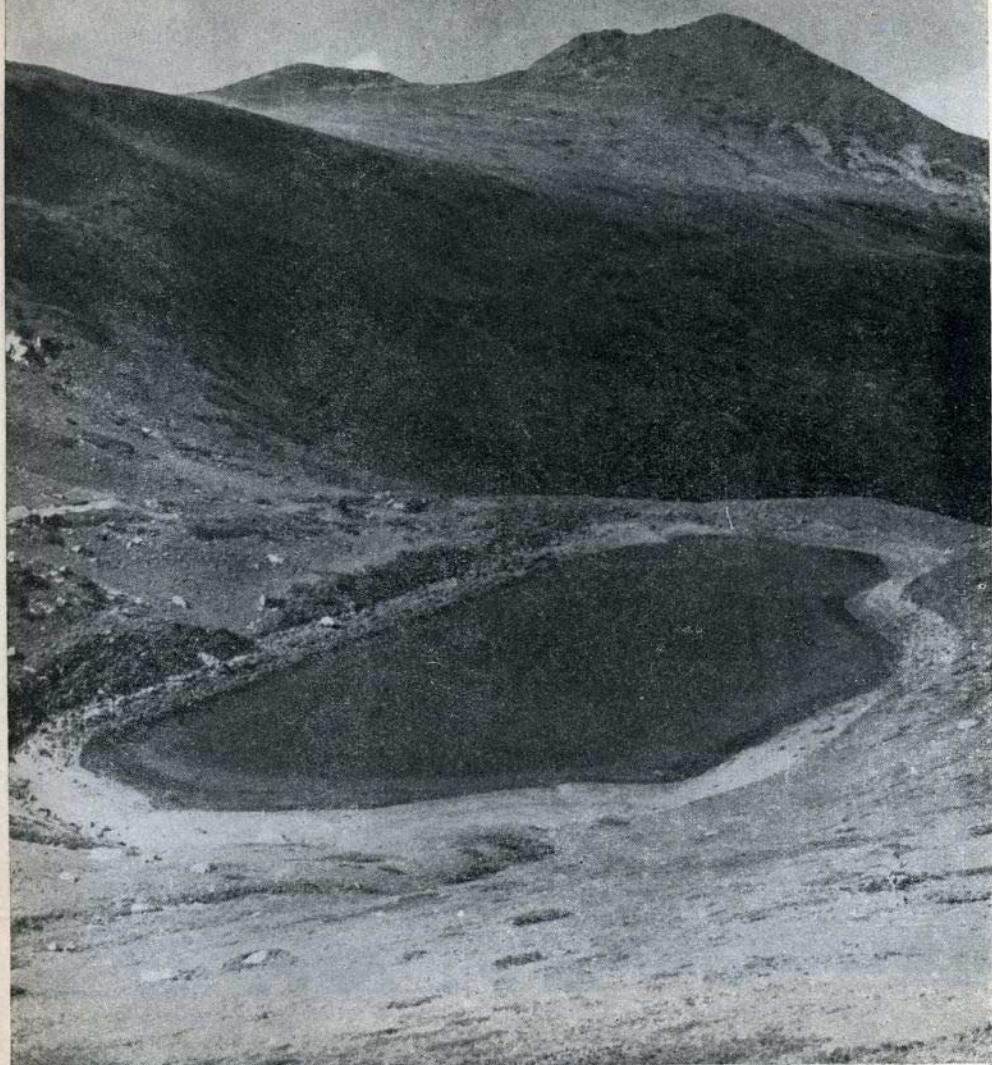
Ova tabela omogućava planinarima da sami utvrde broj dana sa jakim ili olujnim vjetrom u toku pojedinih mjeseci.

Velebit je planina sa vrlo oštom klimom. Stoga se planinari duljim i kraćim boravkom izlažu raznim neprilikama i opasnostima (niske temperature, magla, bura, kiša, snježne mećave ili vijavice). Za skijaše je osim podataka o temperaturi zraka i naoblaci veoma važna visina i dužina trajanja snježnog pokrivača. Prema tome, izlete na Velebit treba solidno planirati i planinarima će biti od koristi da se u punoj mjeri posluže podacima, koje su sakupili nesebičnim zalaganjem i velikom požrtvovnošću motritelji meteorološke stanice. Preporuča se također planinarima i skijašima da se prije odlaska na put konzultiraju sa Hidrometeorološkim zavodom SR Hrvatske, koji je u svakodnevnoj telefonskoj vezi sa meteorološkom stanicom Zavižan.

LITERATURA

1. Grunow J.: Bedeutung und Erfassung des Nebelniederschlags. U GG1. ASS. Internat. Hydrol. Sci. Ass. Roma 1954. T. I. 402–415 (1956).

² Bura je slapoviti vjetar koji dolazi sa kopna i puše prema moru obično s velikom, kadkada i orkanskom snagom niz strme obronke gorskih lanaca na obali, a osobito kroz uske primorske drage. Pri vrhovima grebena i prema moru razvijen je "föhnski zid". Iako ima drugačije učinke, bura je s dinamičkog gledišta srođna föhnu.



KARANIKOLIČKO JEZERO

Visoko na Šar-planini, tamo gdje planinski pašnjaci završavaju sa šiljatim vrhovima, na visini od 2200 metara leži Karanikoličko jezero.

U sutonu ljetnoga dana zatekli smo ga utonulog i onemoćalog od dugotrajne ljetne žege. Zelena, bistra voda umirila se kao ulje u posudi. Samo ponekad bi tihi povjetarac namreškao njenu površinu, a lagani talasi zazvečali bi kod toga kamenčićima na obali.

U tom zelenom ambijentu sve drugo je mirovalo. Mirovale su čak i ovce, koje su oko jezera stvorile lanac nalik vijencu bijelih margareta.

Sve je bilo u znaku nekog iščekivanja i sve je čekalo na najljepši trenutak dana — na zalazak sunca. A on — ovdje na gorskoj vodenoj plohi — nije bio ništa manje lijep od zalaska negdje na moru.



KOTLANIČKO JEZERO

Pod silnim teretom krševite Dumoške planine odolijeva mladenačkom strašću i djevojačkim nestaslukom zubu vremena Kotlaničko jezero.

Najviši vrh Dumoša, nalik džinovskom konju, svakodnevno ogledava svoje hrapavo lice u bistru i tihu jezerskoj vodi.

Trošno bijelo kamenje rasuto oko jezera izgleda kao prosuto biserje iz đerdana vila, koje su se tu nekada kupale, kako kaže legenda.

Zvečka sitno kamenje na obali jezera smirujući pomamne valove i nemirnu površinu vode. Zvečka kao da nas pozdravlja...

Ali, njegova površina postepeno se smanjuje, a njegovu snagu umiruje okrutno kamenje. To jezero kopni i nestaje poput bolesnika, i postepeno umire.



GORNJEBARSKO JEZERO

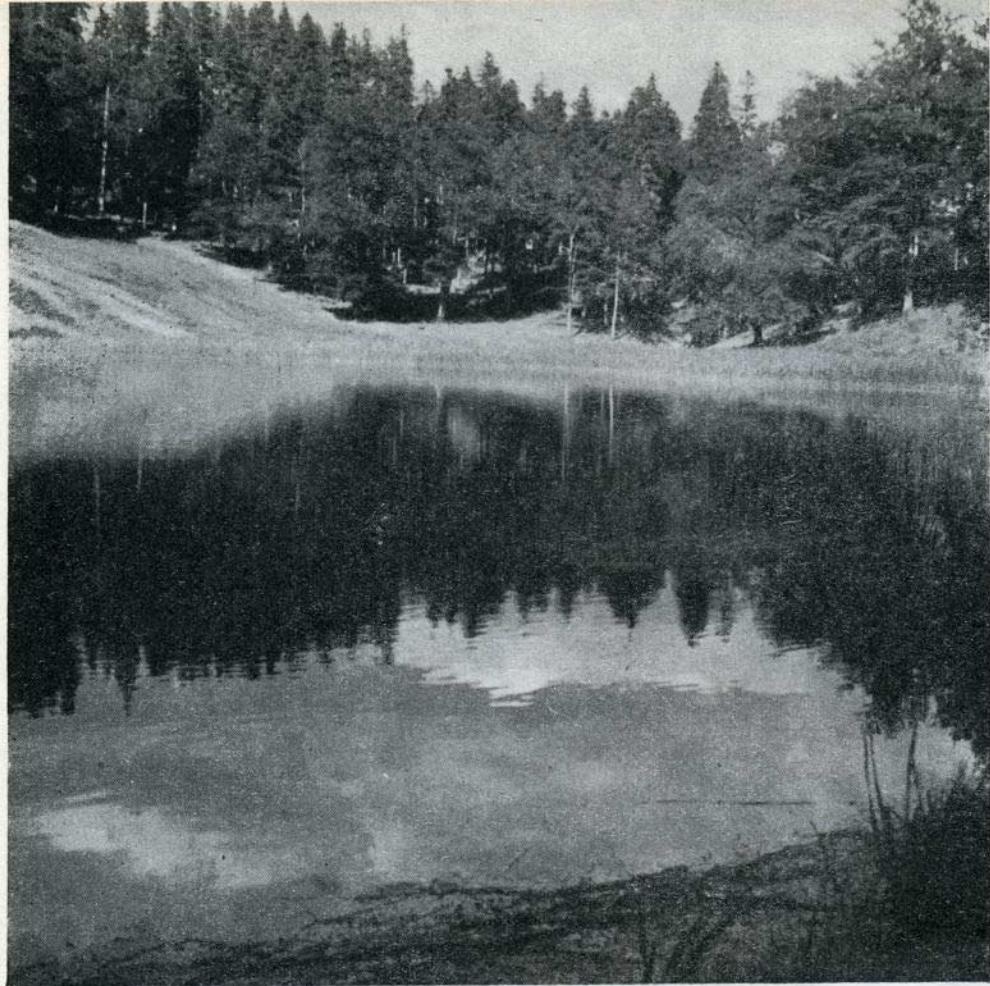
Do zanosa opojno mirisali su sjenokosi, kako samo jednom u godini znaju mirisati.

Kad smo se toga jutra približili jezeru, ostali smo iznenadeni. Nazubljene stijene Tovarnice uranjale su u jezero poput zubača testere.

Stajali smo nijemo od iznenadenja: Kako je taj krupni kameniti masiv uspio stati u planinsko jezerce?

U stvari, bilo je to samo jutarnje kupanje planinskih sjena u nje govoj vodi. Bili smo svjedoci onih rijetkih trenutaka, kada ovo daleko jezero pokazuje svoje najljepše ruho.

Nekoliko minuta kasnije kamenita planina očajnički se zgrčila i naglo nestala iz vode, a visoka i pitoma trava oduzela je jezeru svu njegovu ljepotu.



CRNO JEZERO

Sva druga zelengorska jezera veselija su, čišća, življa i mlađa. Samo Crno jezero, okovano visokim stablima i suženo pojasmom šaša, djelovalo je toga predvečerja tiho, anemično, starački i u isti mah žalosno.

Tamnu jezersku plohu ispresijecale su krošnje i grane oronulih i utonulih stabala, a među njima nejasno se odražavalo tamno kamenje sa vrha Videža.

Nestašne ribe neprestano su iskakale iz vode hvatajući mušice u zraku i to je bio jedini znak života u jezeru, koje je nekoč — kako kažu — bilo najljepše u Zelengori.

Razigrani čobani i množina blaga svakoga ljeta zagade priobalski prostor i u to doba jezero gubi svaku privlačnost i ljepotu.

Tekst i snimke: Uzeir Beširović, Sarajevo

Tara - lepotica među planinama

U nizu planina duž toka Tare i Pive a zatim duž hučne Drine, planina Tara predstavlja osobitu lepoticu. Još keltska plemena, koja su ovde boravila, izabrala su je za sedište svoga božanstva Tara i na njenim su blagim padinama podigla svoja obitavališta. Ostaci naselja, pronađeni kod Stapara i u blizini Titovog Užica, datiraju još iz mlađeg kamenog doba i pripadaju takozvanoj grupi iz vremena oko 2300 do 2000 godina pre naše ere, ali i još starijoj grupi koja je prestala da postoji oko 2600 godina pre naše ere. Ovo ujedno pokazuje, da je čovek



Planinarska kuća PSD »Slavija« na Tari

Foto: S. Miletić-Boda

u borbi za opstanak lovom, sečom šume, osvajanjem zemljišnih ploha za obradu i ispašu kao i dovođenjem životinja i presađivanjem biljki sa drugih područja, od davnine vršio uticaj na razvoj flore i faune na ovoj planini.

Međutim, bogatstvo i raznolikost prirodnih pojava na Tari toliki su da je ona, uprkos svega, zadржала svoje bitne osobenosti i da je, kao takva, privlačna za svakog a posebno za planinara, kojega put nanese u ovaj kraj.

Za onoga koji poseti ovu planinu i koji želi da na njoj proboravi nekoliko dana, sa ciljem da svoj boravak iskoristi i za detaljnije upoznavanje Tare, bit će najpodesnije da se smesti u planinarskoj kući koja leži usred borove šume na visini od 1055 metara. U njoj je pro-



Kanjon Rače

Foto: Dr K. Vidrić

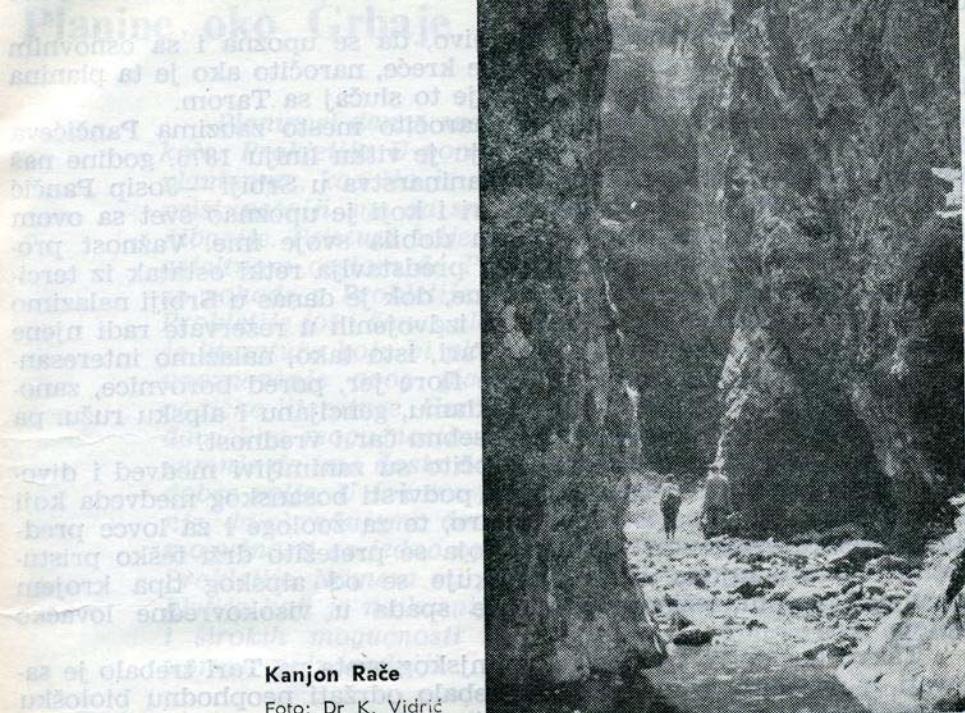
strana trpezarija i kompletna kuhinja u prizemlju a na spratu se nalaze tri spavaonice, dok se u blizini kuće nalazi nekoliko ugostiteljskih objekata kao i autobuska stanica na putu od Kremne za Bajinu Baštu.

Najpodesniji prilaz planinarskoj kući je od željezničke i autobusne stanice Kremna, na putu koji vodi od Titovog Užica preko Višegrada dolinom Drine za Foču, pa dalje kroz legendarnu Sutjesku do Dubrovnika. Odatle se do same kuće stiže prevozom, dok je za planinara preporučljivo da pešice podje kroz živopisni Lisičji potok, čijom dolinom će ga markirana staza za dva i po sata hoda dovesti do planinarske kuće.

Kuća pripada Planinarsko-smučarskom društvu »Slavija« iz Beograda i ona predstavlja centralnu tačku veoma obilne delatnosti planinara »Slavije« na obradivanju i osposobljavanju Tare za planinarstvo a ujedno je i najpodesnija polazna tačka za izlete i pohode na razne krajeve Tare.

Dobro markirane staze vode od kuće do pojedinih markantnih mesta u raznim smerovima u ukupnoj dužini od oko 50 km. Najbliže takvo izletište je Golubac, sa čijeg vrha se pruža otvoren vidik na planine Zlatibora, na lanac Valjevskih planina, na Ovčar, Kablar i na daleke Stolove. U zapadnom smeru vodi markirana staza preko livada do

Planine oko Grada



Kanjon Rače

Foto: Dr K. Vidrić

Stanova u čijoj se blizini nad ponorom kanjona Rače uzdiže isturena stena sa pogledom u duboki kanjon, nazvana Vidikovac, i odakle se za 2 sata hoda stiže do starog manastira Rača koji je ovde zaklonjen među severnim padinama Tare. Od Stanova staza vodi kroz gustu crnogoričnu šumu do partizanskog spomenika pa dalje do Borovog brda, gde se nalaze primerci gorostasnih borova i odakle se silazi u kotlinu Rače, kojom je moguć povratak do planinarske kuće duž penušave Rače.

Od svih izleta najlepši i najzahvalniji je, međutim, obilazak Tare duž transverzale, nazvane »Kružni planinarski put«, jer od planinarske kuće vodi u krugu kroz najživopisnije predele Tare opet natrag do kuće. Kružni put dug je oko 60 km, markiran je i specijalno označen slovom »T« i pored ostalog, vodi na najviši vrh Tare — Zborište (1544 m), do dečjeg oporavilišta Mitrovca, gde se nalazi rezervat sa Pančićevom omorikom i gorostasnom smrčom, kao i poznata Kozja stena sa pogledom u duboki i divlji kanjon Drine, pa zatim vodi niz severne padine Tare do banje Perućac sa snažnim vrelom Perućice i njenim vodopadom u Drinu gde se nalazi i nova hidrocentrala »Bajina Bašta« na Drini, pa pored Drine do manastira Rača iz XIII veka i, konačno, kroz divlji kanjon Rače, dubok do 800 metara natrag do ishodišta Kružnog puta — do planinarske kuće.

Izleti na Tari i Kružni planinarski put detaljno su opisani u knjizi »Vodič po planini Tari« u kojoj se, pored opisa i slika, nalaze i dve orientacione mape.*

Za svakog planinara je zanimljivo, da se upozna i sa osnovnim karakteristikama planine na kojoj se kreće, naročito ako je ta planina tako raznolika i toliko lepa kao što je to slučaj sa Tarom.

U biljnog svetu ove planine naročito mesto zauzima Pančićeva omorika (*Picea omorica* Pančić), čiju je vitku liniju 1875. godine naš slavni botaničar i idejni začetnik planinarstva u Srbiji — Josip Pančić zapazio u Zaovinama na planini Tari i koji je upoznao svet sa ovom vrstom omorike. Ona je po njemu dobila svoje ime. Važnost pronalaska je u tome, što ova omorika predstavlja retki ostatak iz tercijara, kada je pokrivala velike površine, dok je danas u Srbiji nalazimo samo na Tari na nekoliko nalazišta, izdvojenih u rezervate radi njene zaštite i daljnog proučavanja. Na Tari, isto tako, nalazimo interesantnu mešavinu mediteranske i alpske flore jer, pored borovnice, zanoveti i drugih biljki nalazimo tu i ciklamu, gencijanu i alpsku ružu, pa ovo botaničko šarenilo daje Tari posebnu čar i vrednost.

U životinjskom svetu Tare naročito su zanimljivi medved i divokoz. Medved po svom tipu pripada podvrsti bosanskog medveda koji je u ostalim delovima Evrope izumro, te za zoologe i za lovce predstavlja veliku vrednost. Divokoz, koja se pretežito drži teško pristupačnih litica kanjona Drine, razlikuje se od alpskog tipa krojem lubanje i većom težinom i takođe spada u visokovredne lovačke trofeje.

Takvo bogatstvo biljnog i životinjskog sveta na Tari trebalo je sačuvati, a naročito je u vezi toga trebalo održati neophodnu biološku ravnotežu, što je postignuto stvaranjem rezervata na više delova Tare i na okolnim planinama. Time je omogućeno ne samo konzerviranje već i nesmetano proučavanje retkih biljki i životinja na ovoj planini.

I geološki je Tara vrlo raznolika, ali zaseban geološki fenomen predstavlja kanjon Rače koji je duboko usećen u krečnjak, bogat vodopadima, virovima i tesnacima i koji je na nekoliko mesta učinjen prohodnim pomoću klinova, tako da je planinaru na Kružnom putu omogućeno, da lakše svlada prepreke koje ga ovde čekaju.

Već ovih nekoliko crtica može u dovoljnoj meri da pokaže, sa koliko raznolikih i privlačnih pojava obiluje planina Tara. Stoga će i trud, koji planinar uloži da do te planine stiže, biti mnogostruko isplaćen. Ovo tim pre što se obilazak Tare može da poveže sa splavarenjem na Drini, obilaskom historijskih mesta u Titovom Užicu i na herojskoj Kadinjači, sa posetom legendarnoj Sutjesci na putu za Dubrovnik, posetom Zlatibora na putu za Crnogorsko primorje ili sa obilaskom Romanije ili Jahorine na putu za Sarajevo.

* Planinarsko-smučarsko društvo »Slavija«, da bi odalo priznanje planinarima koji prođu Kružni planinarski put, uspostavilo je »Trofej kružnog puta« za one planinare koji putem 7 kontrolnih pečata, utisnutih na zasebnom kontrolnom kartonu, dokažu da su prošli čitav Kružni put.

Knjižica »Vodič po planini Tari« kao i kontrolni karton mogu se dobiti u planinarskoj kući na Tari ili u prostorijama PSD »Slavija«, Beograd, Ulica Zmaja od Noćaja br. 9 i to knjižica po ceni od din. n. 2.— a kontrolni karton po ceni din. n. 1,5.—

Planine oko Grbaje u Prokletijama

Planinari danas sve češće ulaze u veličanstveni planinski kolos Prokletija. U poređenju s nekim drugim našim visokim planinama, kao što je npr. Durmitor ili Maglić, on je daleko pristupačniji, ma da smešten u tromeđi Srbije, Crne Gore i Albanije. Pristupi željeznicom s istoka do Peći ili sa zapada asfaltnom cestom do Plava, pružaju veoma povoljne uslove za pohode u Prokletije. Pa ipak, i pored sve češćih pohoda, Prokletije još i danas ulaze u red malo poznatih planina. Malo je literature koju bi planinari mogli koristiti za prethodno upoznavanje ovog planinskog područja, a još je manje vodičke literature. Uzrok je tome verovatno u skromnim izdavačkim mogućnostima planinarske organizacije, jer nema sumnje da ima dosta dobrih poznavalaca Prokletija i njihove dobre volje. U takvim prilikama nameće se kao jedino rešenje, da obrađujemo deo po deo Prokletija, sve dok ne dozvu mogućnosti za jedno opširno izdanje, koje će obuhvatiti cele Prokletije. Namera mi je da u ovom napisu opišem deo Prokletija koji je najkasnije otkriven, ali koji zbog svoje lepote i širokih mogućnosti za sve vidove planinarenja postaje upravo najpogodniji.

Radi se o onom delu pravih Prokletija, koji se prostire od Gusinja ka jugo-istoku sve do državne granice prema Albaniji. Centar mu je dolina Dolja i njen gornji deo Grbaja, koja je ujedno ishodna tačka za vrhove. Vrhovi se uzdižu visoko kao džinovske kulise od zelenih šumskih strmina i još strmijih krečnjačkih platna i snežnika, i okružuju cvetne livade Dolje i Grbaje.

Od Gusinja se ulazi u Dolju relativno dobrim putem. Što se više prilazi Grbaji, on postaje sve lošiji, da bi se u Grbaji pretvorio u široku i neravnу konjsku stazu. Krasna lednička dolina Grbaja završava amfiteatrom belih i večito zasneženih vrhova. Tek jedna slaba staza probija se dalje kroz Vojušu u Albaniju. Dve susedne doline, Ropojani i Grnčar, mnogo su prohodnije. Njima su nekoć vodili karavanski putevi iz Skadra i Podgorice u Peć i dalje za Srbiju i Makedoniju. Prvi naučnici i putnici kreću se baš tim putevima. Ovo se dešava i kasnije, pa i prvi planinari mimoilaze Grbaju.

Ali nije samo neprolaznost i zabačenost uticala da dolina dugo ostane nepoznata. Po planinskim stranama ovoga kraja išla je granica dvaju plemena, koja su se razlikovala i po narodnosti i po veri. Na severnom delu, koji je veći, bili su Gusinjani. To su doseljenici iz Crne Gore i Albanije, koji su u Gusinju primili islam i jezik većine — srpskohrvatski. U južnom delu su bili Klementi. To je gorštačko albansko stanovništvo katoličke vere, iz velikog plemena Malisori. Česti plemenski sukobi odigravali su se uglavnom na terenu koji je predmet ovoga opisa. Oni su uzrokovali nesigurnost i odvraćali putnike u relativno mirnije i prohodnije krajeve.

Namera ovog napisa je da obuhvati deo Prokletija koji se nalazi između Gusinja i albanske granice. Osovina tog područja je dolina Dolje i Grbaje, a njegove granice su reke Grnčar i Vruja sa dolinom Ropojani. Mada ovaj prostor u odnosu na Prokletije predstavlja samo njegovo predvorje, ipak u celini sa Bjelicom može se ubrojiti u najlepši deo koji pripada Jugoslaviji.

STANOVNIŠTVO I NJEGOVA PROŠLOST

Gusinje je svakako centralno naselje ne samo za ovaj kraj, već i za širu okolinu koja nije domet ovoga napisa. O njegovoј prošlosti ne zna se mnogo. Prvi trag nam ukazuje F. Rački. On smatra da je Dukljaninova župa Guisenio svakako Gusinje. U XIV veku u župi Plav postojalo je selo Gusino, što je sigurno današnje Gusinje. Postoje drugi izvori o postojanju Gusinje za vreme srpske srednjeverkovne države, ali po njenom padu nestaju i tragovi postojanja Gusinje. Oni se pojavljuju tek početkom XVII veka. Kotoranin M. Bolica u svom znamenitom opisu Skadarskog sandžaka pominje Gusinje kao naselje sa oko 100 kuća. Negde oko 1730. godine Gusinje dobija prvog zapovednika — Šaban bega. Od tada Gusinje jača i sve više preuzima ulogu vodećeg mesta i privrednog centra.

Sem Gusinja, postoji samo još jedno stalno naselje. To je seoce Dolja, čije su kuće rasturene po istoimenoj dolini i strmim stranama Bistričice i Dolje, a uglavnom kod sastava ova dva potoka.

Dolja je mesto koje je seobom pred Turcima i Klementima opustelo i bilo, sem par kuća, uglavnom pašnjak za bogata gusinska stada. A. Jovičević misli da se Bolicin opis Trepče kraj Gusinje odnosi na sadašnju Dolju. Kasnije se množenjem stanovništva naglo povećava broj kuća. Početkom ovoga veka Dolja je imala do 15 kuća. Danas ih ima blizu 50.

Sem ta dva mesta, u ovoj oblasti nema stalnih naselja ni kuća, ali postoje letnji stanovi kuda se izdižu stada. Njih ima na Volušnici, u izvornom delu Bistričice, pod pašnjacima Popadije, na Ravnem Ključu i na padinama Trojana i Vezirove Brade.

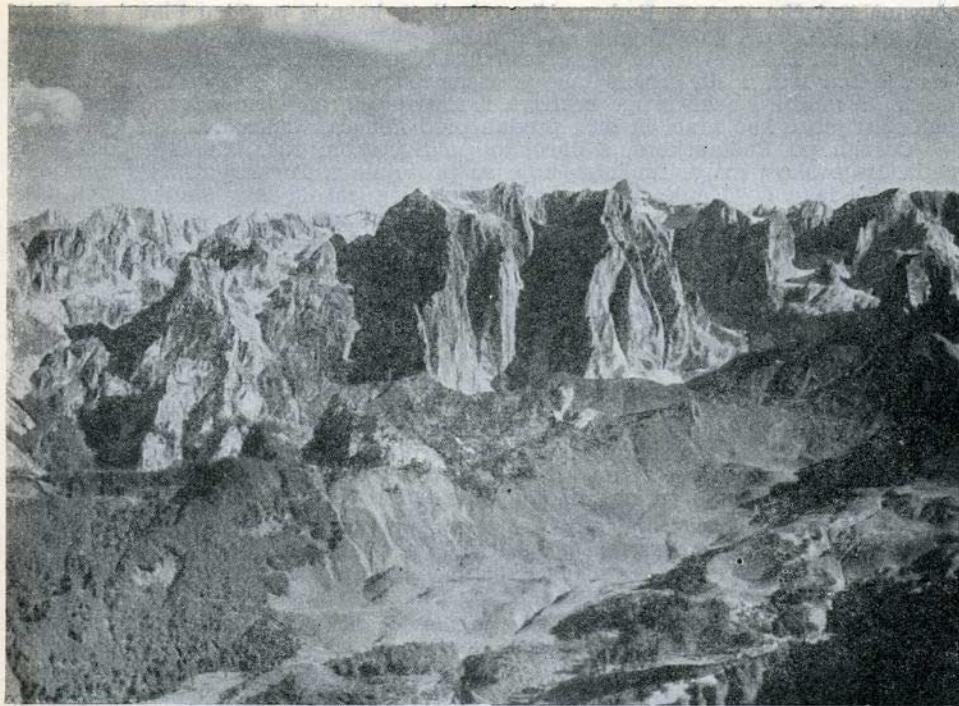
Uz istoriju ovoga kraja mora se reći neka reč i o stanovništvu. Mislim da nigde u našoj zemlji nije teže proniknuti u poreklo stanovništva i njegovu nacionalnu pripadnost.

Staro stanovništvo je nesumnjivo bilo srpsko. Bolica nam 1614. godine opisujući Gusinje i sela oko njega, navodi i imena seoskih starešina: Vuksan Nikov, Rado Vukov, Vlatko Jovanov, Dabiša Brajov, Vuk Onešin, Lale Bajov, Belo Jovanov i Bojo Vujin.

U tursko-austrijskom ratu (1683—1693), Srbi odmah staju na stranu Austrije, dok Klementi, u početku pasivni, odmjeravaju zaraćene strane i uvidajući slabost Austrije, staju na stranu Turaka. Međutim, Klementi ni tada nisu aktivni protiv austrijske vojske, već svoje snage usmeravaju na srpske »odmetnike«. Povlačenje austrijske vojske, stvorilo je sledeću situaciju: Srbi se usled savezništva sa Austrijom povlače, te nastaje poznata seoba Srba, dok sa druge strane Klementi kao saveznici dobijaju od Turaka odrešene ruke spram preostalog stanovništva i napuštenog zemljišta. U tom periodu Klementi nesmetano prodiru dolinom Lima u skoro opuste krajeve. Svakako da je ovaj potез Klementa bio odlično sračunat na teritorijalno proširenje i bogaćenje, jer oni opkoljeni drugim jačim plemenima nisu se mogli širiti ka Skadru. Razočaranje Austrije u katoličke Klemente je bilo veliko, ali su zato Klementi dobili poverenje Turaka, pogotovo kada za vreme Tursko-črnogorskog sukoba 1685. i 1692. godine Klementi staju na tursku stranu. Sledеćih 50 godina Klementi ostaju potpuni gospodari ne samo plavsko-gusinske oblasti, već idu niz Lim skoro do Budimlja. U tom periodu oni naseljavaju Pešter i Rugovu.

U ovom periodu Srbi su retki i razbijeni, dok klementska snaga biva sve jača, te Turci uvidaju da im sada jedina opasnost preti od Klementa. Dolazi period duge borbe Turaka sa Klementima, u kome Turci, sem pomoći pećkih Turaka, sada uzimaju za saveznike Vasojeviće i druge stanovnike ovih krajeva. Klementi u ovoj dugoj borbi su stešnjeni u dolini, te lagano uzmiču u svoje planine. Kao oaze i svjedoci klementske moći, ostaju Pešter i Rugova. Najveći deo Klementa se povlači, dok manji deo ostaje pokoravajući se Turcima, te menja veru, tj. prelazi u islam (Vusanje i Martinovići).

U ovom periodu značenje Gusinje kao predstraže prema Klementima, i kao tačke odakle se vrše dalja osvajanja klementskega ispaša, postaje sve jači. Već oko 1730. godine Gusinje dobija zapovednika (Šaban beg). Nešto ranije Gusinjani otimaju Grnčar, a Plavljeni Vrmoš i Velipolje, ali ih kasnije Klementi i Kuči ponovo vraćaju. U ovom zlatnom periodu Gusinje, stanovništvo se sve više doseljava. Najveći deo doseljenika je svakako iz Kuča. Ovo je proisteklo usled bežanja od krvne osvete i radi stvaranja crnogorske države, koju Kuči nisu hteli prihvati (Prva pohara Kuča 1774. godine).



Pogled sa Trojana na Popadiju (dolje), Karanfil i Maja Jezerce (u pozadini)

Foto: B. Kotlajić

Već u drugoj polovini XVIII veka stanovništvo Gusinja se stabilizuje. Sve je manji priliv doseljenika iz Crne Gore i Albanije. Granica između Gusinja i Klementa, Kuča, a kasnije i Vasojevića, uspostavlja se, mada su sukobi sa Crnogorcima i Klementima vrlo česti. U ovim sukobima, međusobnoj pljački stoke i mirenjima, prolazi ceo XIX vek. Gusinje u tom periodu brojem stanovništva, vojnom snagom i privrednim bogatstvom potpuno nadmašuje Plav i druga okolna naselja. U takvoj situaciji Gusinje dočekuje ratove 1912—1917 godine.

Odmah po Balkanskom ratu, tj. 1914. godine A. Jovičević je u svom opsežnom radu »Plavsko-gusinska oblast« dao prikaz oblasti, te navodi da Gusinje ima 694 kuće, od čega 627 muslimanskih a 67 pravoslavnih. Katoličkih kuća naravno nije moglo biti zbog loših odnosa između Gusinjana i Klementa. Međutim, ulazeći u poreklo muslimanskog stanovništva, ustanoviće se da je srpsko-črnogorskog porekla 334 kuća, albanskog porekla 100, a kuća doseljenih iz Zatrijepča (Kući) 137. Kako je Zatrijebač naseljen Klementima, to bi se moglo smatrati da su ove kuće albanskog porekla. Međutim, mnoga bratstva koja su došla iz Zatrijepča u Gusinje i tu primala Islam, ostala su delimično u staroj veri — pravoslavnoj. Kako su stanovnici Zatrijepča, kao i skoro svi Klementi katolici, to ne postoji nikakva logika da bi katolici menjali veru na pravoslavnu, koja je u Gusinju isto tako bila progonjena kao i katolička. Kako objasniti tu činjenicu? Postoji rodačka veza između muslimana Čekića (48 kuća) i pravoslavnih Radenovića. Drugo, zatrijebačko bratstvo u Gusinju Bekteševići (25 kuća) isto tako ima svoje rođake u pravoslavnim Lončarevićima. Međutim, kod ovih bratstava je živo sačuvana predaja o poreklu. Tri brata od čuvenog bratstva Milića došla su u Zatrijebač iz Crne Gore (Bjelica — Katunska nahija). Tu u Zatrijepču jedan se »polatinik« (bratstvo Bekanji), a druga dva dođu u Gusinje. Od njih jedan prede u muhamedansku veru (Bektešević), a poslednji ostane pravoslavan (Lončarević). Kod rođaka Čekić-Radenović je prošlost nejasna i interpretirana u raznim verzijama. Jedino je čvrsto

sačuvana rođačka veza sa Radenovićima, koji su kasnije prešli u Plav i sa Radenovićima iz Kuća. Ovo gubljenje porekla kod Čekića je razumljivo, jer su stariji doseljenici od Bekteševica, te su se pasovima legende menjale i dobijale na mašt, a ona je kod svih naših brđana jako izražena. Najverovatnije je da su Bekteševići i Čekići, a možda i neka druga bratstva iz Zatrijepča, na svom migracionom putu imali Zatrijebač kao krači ili duži predah pred konačan dolazak u Gusinje.

Odmah po Balkanskom, a naročito po Svetskom ratu, Gusinje počinje da opada. Begovske i druge funkcije, koje su postojale u Turskoj državi, nestaju, a sa njima i lako bogaćenje radom čipčija i ostalog porobljenog stanovništva. Osećajući sve teže vreme, bogati zemljoposednici prodaju svoju zemlju budušto i odlaze u Tursku. Zemlju uglavnom kupuju Klementi i tek tada, u periodu između dva rata, dolaze u Gusinje kao stanovnici. Situacija se posle drugog svetskog rata nije mnogo izmenila. Po popisu iz marta 1948. godine bivša gusinska opština (Grnčar, Dolja, Dosude, Martinovići, Vusanje itd.) ima 6.341 stanovnika, od čega 4.561 Crnogorac, a 1.761 Šiptar.

Jezik stanovništva je također dvojak. Martinovići i Vusanje su održali isključivo šiptarski jezik, dok u Gusinju uglavnom preovladava srpsko-hrvatski. Ne samo da stanovnici crnogorskog porekla ne znaju šiptarski, već ga ne zna i znatan deo albanskog porekla. Mnoge porodice, mada potvrđuju albansko poreklo, ne znaju albanski jezik, jer se »u Gusinju oduvijek govorilo bošnjački«. Narečje je ijeckavsko, kao kod svih Crnogoraca, s tim što predstavlja neku sredinu između Vasojevića i Kuća, sa veoma mnogo turcizama, što je uostalom potpuno razumljivo.

Upotreba jezik nam objašnjava zašto je i toponomastika slovenska. Od najstarijih pa do onih koji se danas daju, nazivi su načinjeni od našeg jezika. Dolja, Bistričica, Grbaja, Volušnica, Popadija, Krošnja, Ljubokuće i drugi nazivi sigurno su vrlo stari i nasleđeni od starijeg stanovništva.

Među najstarijim nazivima svakako je »Savića čečma«, koja se nalazi na kraju Dolje, na putu u Grbaju. Doljani i Gusinjanini tvrde da je ta česma ostala još od prethodnih stanovnika ovoga kraja — prema legendama to su bili Grci — koji su napustili ove krajeve zbog surove klime, snega za vreme oranja i gladi u narodu, te otišli u nepoznatom pravcu. Mislim da su grčko ime dobili radi vere, koja je nakon ukidanja Pećke patrijaršije bila grčka.

Prilikom Prve seobe Srba Savići su sa ostalim stanovnicima Dolje, Gusinja i drugih mesta prešli u krajeve pod austrijskom vlašću. Ostao je samo naziv Savića čečma i tvrdnja Gusinjanina, da je prije rata jedan potomak tih Savića došao da kod Savića čečme iskopa čup zlata, koji je tamo bio sakriven po obiteljskoj predaji.

Drugi nazivi u ovome području verovatno su novijeg porekla, a nastali su za vreme jačanja Gusinja (Karaula, Đurovići). Ima naziva na kojima se ili oseća uticaj albanskog jezika ili su to termini koji su zajednički i za Albance i Gusinjanine, ali su albanskog porekla (Kodra, Ljuga, Gropa). Neke nazive su u poslednje vreme poarbanasli čobani (Maja Podgojs — od Podgoje, Gurikul — Žuta zemlja). Isto tako albanski doseljenici donose nazive iz svoga starog kraja, dajući ih u ovom delu svojim ispašama ili tačkama koje podsećaju na stari kraj (Bereš Dolj, Maja Bols).

PRIVREDNE PRILIKE

Tragovi starog privrednog procvata su itekako jaki. Mada je ovaj kraj danas uglavnom poljoprivredni, čini se da su nekada druge grane privrede imale veći zamah. Kažu da se kod mesta Rudnici i danas jasno vide rupe nekadašnjih otkopa. Ovo mesto je sada na albanskoj teritoriji, više Ropojanskog Zastana. Međutim, hronika beleži da je od tog mesta do Manastira Dečana bio kolski put. Danas se sa vrhova Karanfila jasno može da uoči put usećen u stenu, koji je iz Zastana vodio za Skadar. Ovaj put je po vršenom usecanju također morao biti kolski. Isto tako stanovnici Gusinja su više puta prilikom oranja iskopali nakovanje neuobičajeno velikih formata, kao i druge kovačke alate. Ovi nalasci su bili u predelu između Glavice i Vezirove Brade. Iz ovoga može da se zaključi da se ovamo iz Rudnika dovozila ruda i obradivala, i dalje slala za Dečane ili Skadar. Postojanje hematita pod Bregom govori da ima gvožđa u ovome kraju. Komunikacija koja je gore spominjana, sigurno je doprinisala razvoju Gusinja kao prometnog mesta. Zemljoradnja je također bila razvijena, jer se navodnjavanje i danas vrši starim vadama, za koje se ne zna kad su rađene, a sada se samo održavaju.



Planinarski dom PD »Radnički« u Grbaji

Foto: B. Kotlajć

Medutim, Gusinje se u svom najjačem procvatu (druga polovina XVIII i ceo XIX vek) preorijentisalo na stočarstvo kao glavnu granu, dok se stanovništvo pored toga bavilo zemljoradnjom i krijanjem (karavansko vođenje konja sa tovarom). Gusinjani su imali veoma velika stada. Stočarstvo je tada imalo polunomadski karakter. Letnje ispaše su se koristile po planinama oko Gusinja, dok su se u jesen ovce svodile u Bosnu ili Srbiju. Interesantno je da Gusinjani nisu išli u Metohiju, koja im je bliža i gde se moglo naći dosta sena, jer se тамо »zacario arnautski živalj», dok su u Bosni imali narod svog jezika i vere. Gusinjani su do srpskih ustanačaka pod Karađordem i Milošem vodili ovce i u Srbiju. I danas Gusinjani pričaju da su Srbijanci na početku ustanka 1804. godine zaplenili Đurovićima 1500 ovaca. Oni su se bez ičega vratili u Gusinje, te su im Gusinjani između sebe sakupili 300 ovaca. Posle ovog dogadaja ovce se vode samo u Bosnu, te Gusinjani sa Bosancima stvaraju veoma jake veze. Austrougarskom okupacijom Bosne 1878. godine zatvara se ova poslednja mogućnost za dalje blagostanje, te Gusinje počinje ekonomski da stagnira ijenjava.

U periodu između dva rata nastaje opšte osiromašenje stanovnika Gusinja. Najsirošniji ne dobijaju ništa, dok se povlaštenoj klasi oduzimaju čitluci i svi drugi prihodi koje su imali od tuđeg rada. Kod razvlašćenih ovo izaziva čitavu paniku, te oni prodajući budžašto svoja imanja i planine, odlaze u Tursku. Otkupljujući jeftina imanja Klementi prelaze granicu, kako državnu tako i plemensku, i dolaze do Gusinja.

Po oslobođenju postepeno preuzima incijativu zadružni sektor te se može slobodno reći da sem ekonomsko-poslovног vrši vrlo snažan društveno-politički uticaj na grad i sela oko njega.

Danas se stanovništvo skoro većinom bavi zemljoradnjom. Stočni fond je jako opao. Ispaše su postale nedovoljne, jer su se sa jedne strane smanjivali planinski pašnjaci, a sa druge stanovništvo naglo povećalo. Usled nedostatka rada za

sve, Gusinjani danas idu na razne veće radove širom zemlje. Žene, sem svakodnevnih poslova, tkaju vrlo lepe i poznate čilime. Svakako da budućnost Gusinja leži u stvaranju privredne delatnosti za uposlenje sve većeg broja stanovništva. Možda će geološki nalazi sa Bora ili uzorci bogate gvozdene rude nađene pod Bregom (2280 m) povratiti Gusinju nekadašnje rudarske tradicije.

PRIRODNE OSOBINE KRAJA

Prostor, koji je predmet ovoga prikaza, u geološkom pogledu nije jedinstven. Mada prevladuje krečnjak, škriljaste mase su znatne. Granice među njima su oštре i lako uočljive. Severni deo su škriljci, a južni krečnjak. Dolazeći sa istoka, granica od izvora u Ropojani seče venac Vezirova Brada — Karanfil, u pravcu jugo-zapada, silazi u Grbaju, penje se volušničkim potokom, te dalje okreće ka jugu na najviše tačke Volušnice. Odavde se spušta na Vojušu, gde se seče sa državnom granicom, odlazeći u Albaniju. Nasuprot dolinama, geološka granica je na visini toliko markantna, da je upravo školska.

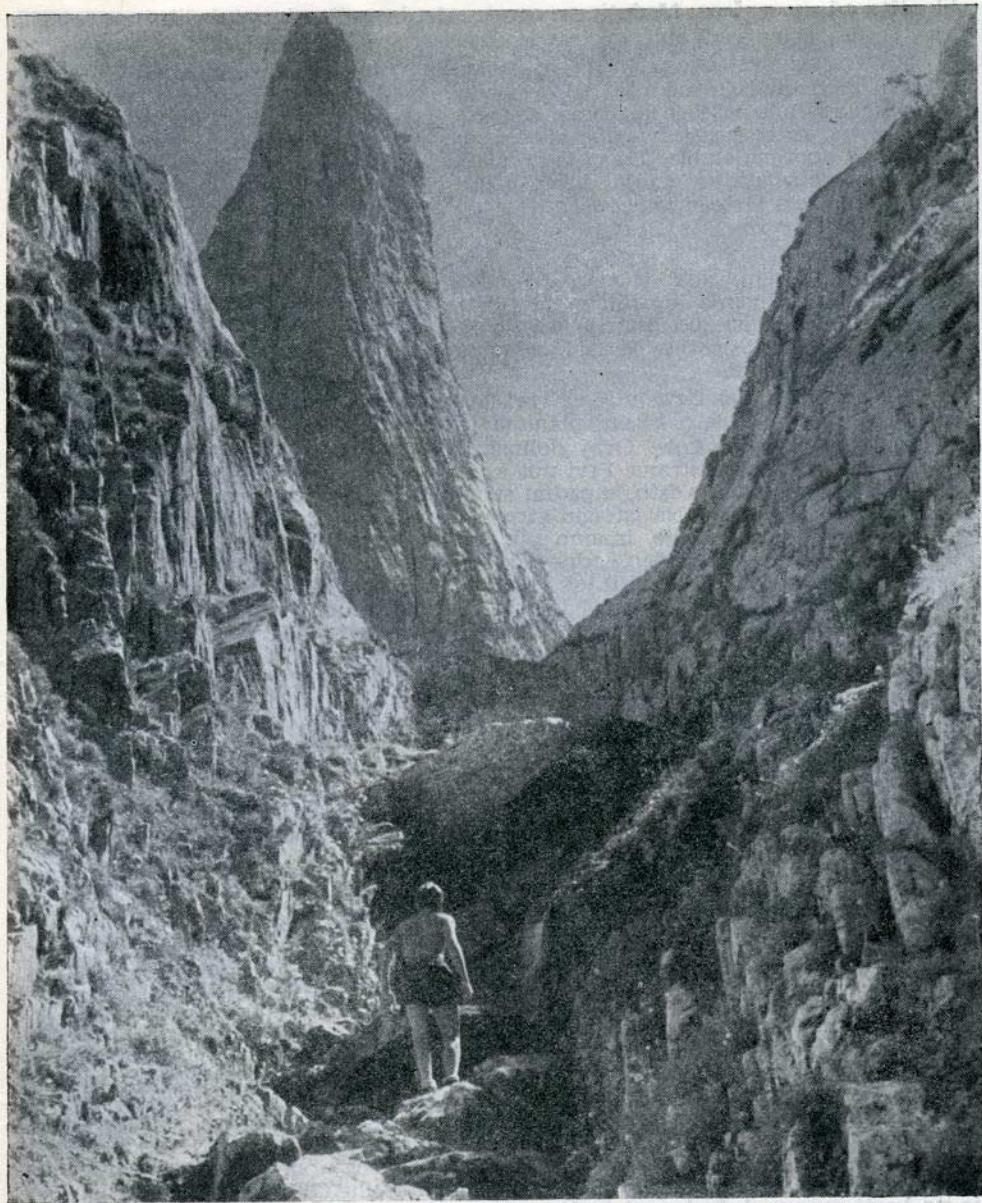
Doline Grbaja i Dolja, kao os oko koje se nižu vrhovi ovog dela Prokletija, prostire se od albanske granice uglavnom ka severu, da bi iz sela Dolja zavila ka severoistoku u Gusinje. Istočnu stranu doline zatvara venac Karanfil-Vezirova Brada. On se od granice, surovo iskidan i pun sporednih rebara, pruža u pravcu severo-istoka, da se sve mirnije i blago zaobljenih strana završi pravcem sever sa Vezirovom Bradom (1780). Druga strana, koja sa zapada zatvara dolinu Grbaju, je masiv Maja Popadija — Trojan, koji se prostire u pravcu jug-sever samom graničnom linijom. Iz ovog osnovnog venca izlaze dva druga rebra: Karaula (1915) — Ravni Ključ i Konjski Krš — Kodra. Ova dva masivna i visoka venca imaju svoju čelenku u najvišem i najizrazitijem delu koji je u Albaniji, sa najvišom tačkom Maja Šnikut (2554 m).

Inače, vrhovi se mogu po prohodnosti podeliti u dve grupe, i to tačno po geološkoj granici. Ono što karakteriše krečnjačke vrhove, je opšta besputnost i nepristupačnost. Za njih je pravilo da planinarskih prilaza skoro i nema.

Mada tokom cele godine na osojnim i zaklonjenim stranama ostaju veliki delovi pod snežnicima koji se lagano tope, lokalnih potoka, jezera i izvora skoro i nema. Ako bi želili da nabrojimo stalne tekuće vode, onda treba na prvom mestu navesti Bistricu, čiji je izvorni deo na planini Popadiji. Ona usput prima niz manjih pritoka sa strane Žute Zemlje, Trojana, Karaule i Ravnog Ključa. Potok koji pada uz dva visoka ali slaba vodopada sa najviših pašnjaka Volušnice, ispod Maja Popadije (2058 m) zna da presuši na srednjem delu volušničkih katuna, da bi se ponovo pojавio na skokovima ka Grbaji. Ovdje postepeno ponire i biva sve slabiji, tako da ga na Graničarskoj livadi ima samo u periodu prolećnog topljenja snega. Postoji još jedna tekuća voda. To je niz jakih izvora u strmom žlebu pod Velikim kotлом između Prve livade i Donjeg kotla, koji izviru na dužini od oko 150 metara i opet naglo nestaju u krupnom kamenju. Sve ove vode teku ka Grbaji, odnosno Dolji, ali je interesantno da u dolini nema stalnih tokova. U proleće, pa čak i do druge polovine jula, sa Treće, Druge i Prve livade teku bisti i hladni potoci praveći jaku rečicu Lukovaču. Ona na svom putu kroz kратak tesnac dobija ime Grlja, jer pravi niz kaskada i manjih vodopada, od kojih je završni najduži i ima oko 20 metara. Po izlasku ovaj potok ima miran tok, tipičan za široke doline, jer je omeden vrbama i bez skokova. Za razliku od doline, zove se Crna Dolja. Steta je što ova rečica do prvih kuća Dolje presuši, jer tesnac i njegovi vodopadi predstavljaju za posetioce posebnu draž. Isto tako vredi istaći periodično postojanje malog jezera u severnom uglu Prve livade. Ono je nepravilnog oblika, a prečnika na dužoj strani i do 150 metara. Dubina mu nije velika — do dva metra. Na njega se iznenadno i neočekivano nailazi iz šume koja razdvaja Graničarsku i Prvu livadu, što povećava draž njegove slikovitosti.

Sem nabrojanih potoka, treba reći neku reč i o izvorima. Njihova vrednost u krečnjačkom delu Karanfila, Jagnjičara i Podgoja, kao i u višim delovima Trojana, je znatna. Na karti su ucrtani svi važniji dosad poznati izvori, mada ih tu i tamo ima još. Od izvora u ovom kraju, meštani smatraju najboljom vodom česmu više Škale kod planinarske kuće. Najjači su svakako izvori u Strmom žlijebu, ali vanredno hladna voda ovih izvora je ipak samo snežnica.

Nedostatak vode u najvišim predelimama, potpuno zamenuju snežnici. Oni svojim jezicima dopiru i do najviših tačaka. Na Severnom i Južnom vrhu oni su upravo pod samim vrhom. Kapavice koje se mogu naći pod ovim snežnicima,



Pogled na Koplje iz Žlijeba (na putu sa Treće livade u Veliki kotao)

Foto: B. Kotlajić

omogućuju da planinar ne mora da racionira vodu prilikom uspona. Snežnici se, pogotovo tri najjača, u vrhu Krošnje, Donjem i Gornjem Kotlu, održavaju preko cele godine.

U krečnjačkom delu masiva postoji čitav niz okapina i pećina. Planinari su do sada ispitali samo one, koje su im bile usputne. Sve su to kratke, do 30 metara duboke okapine i pećine, koje nisu interesantne za speleologe, ali mogu služiti kao

skloništa od nevremena. Međutim verovatno je da pećina ima i dužih i značajnijih. Priča se da pećina na Volušnici ima izlaz na Drugu livadu u Grbaju.

Životinjski svet ovoga kraja je svakako sličan ostalim delovima Prokletija. Izuzetak predstavljaju medvedi kojih u ovom delu Prokletija nema. Crnogorice je nekoć sigurno bilo više nego danas. Bukva je skoro jedino drvo u šumama ovoga kraja, a crnogorice ima samo na najvišim mestima ili u jarugama, odakle je nemoguće izvući oboren stabilna stabla. Trava je na planinskim pašnjacima dugo sveža. U višim krajevinama preovladuje vlasulja, dok u nižim vlada prilična raznolikost. U najnižim livadama Dolje i Grbaje trava se kosi u prvoj polovini jula, a otave ima i dobar deo septembra.

PUTOVI I STAZE

Pristup do Gusinja je prilično lak, jer je letnja autobusna veza sa Peći znatno pojačana. Asfaltni put od Andrijevice do Murine i Plava, kao i predstojeće asfaltiranje do Gusinja, znatno će olakšati pristup Gusinju od Jadranske magistrale, Ivangrada i Kolašina.

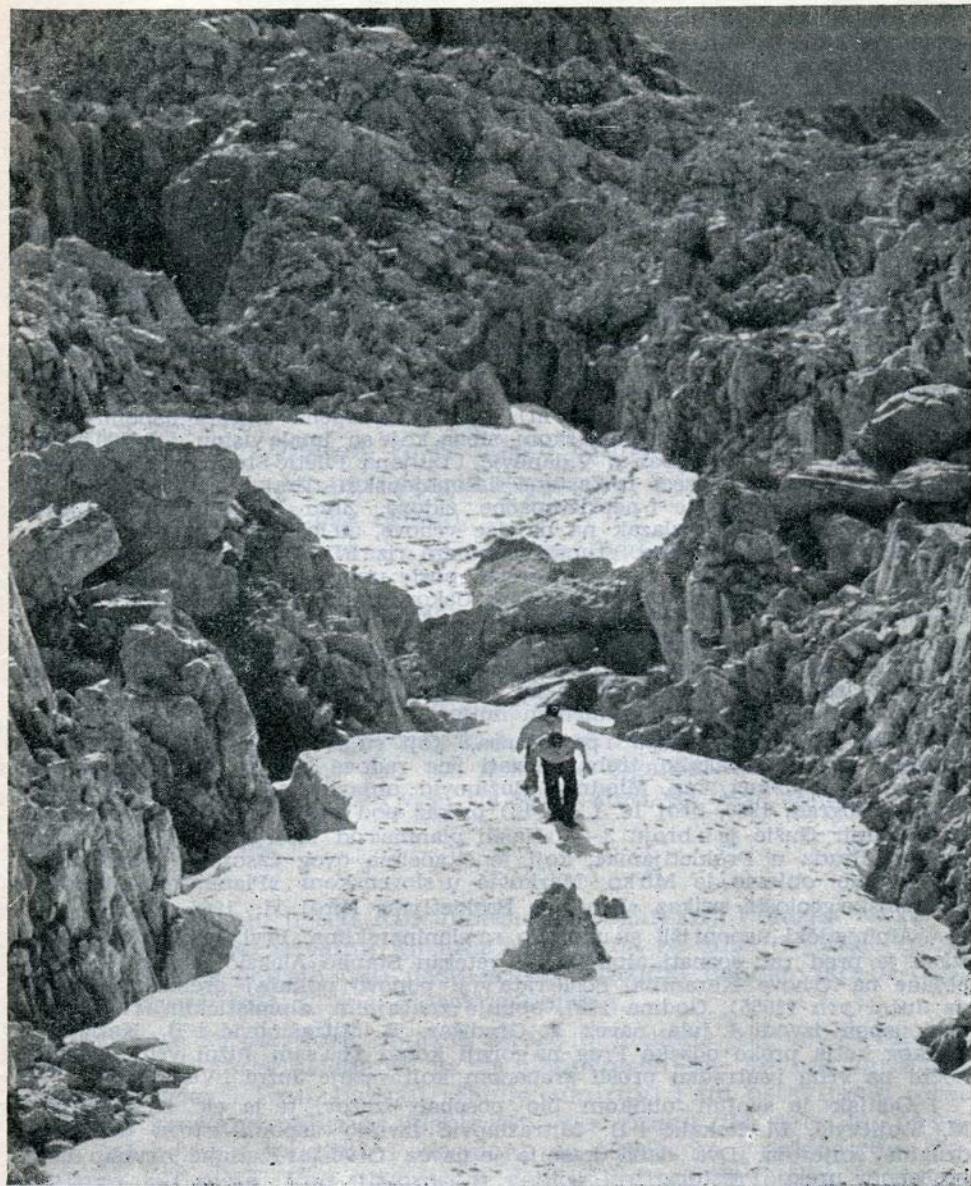
Put od Gusinja za Grbaju je ustvari dobar konjski put, mada meštani po nuždi izvode kola i do Škale u blizini planinarskog doma. Put je dalje do Treće livade sve teže prohodan za kola. Ovaj dolinski put je ustvari magistrala, od koje se putevi račvaju na obje strane. Prvi put koji se odvaja je onaj, što uz Kodru izlazi na pašnjake Trojana. Na istu, zapadnu stranu, odvaja se put preko Ravnog Ključa u izvorni deo Bistričice. Na istočnu stranu odvaja se put ka Mečin Dolu, odnosno stanovima na njemu. Dalje, imamo put što se ispred Škale odvaja i uz bezbroj ključeva izlazi na Volušnicu, odnosno Popadiju, jer se put u gornjoj polovini šumske padine račva. Na kraju, još jedan put od Druge livade penje se na Vajušu i dalje u Albaniji u Paju, Dobuk i Lepušu. Svi ovi putevi su konjski i na njima se iznose potrebe za stanove, a snose mlečne prerađevine. Pored ovih puteva, ima dosta pešačkih i ovčjih staza. Od njih su najvažnije one što izlaze uz Ljubokuću, kao i ona uz Krošnju. Isto tako interesantna je staza što vodi istočnom stranom Zastana. Danas staze postepeno zarastaju i nestaju usled slabe upotrebe, jer ih, sem planinara, retko ko koristi.

PLANINARSKO-ALPINISTIČKA KRONIKA

Kao i u drugim planinama, tako su i ovde planinarima prethodili putnici i naučnici. Ipak, ropojanska i grnčarska komunikacija dugo je odvlačila i jedne i druge, obećavajući mnogo više nego slepa dolina Grbaja. Uostalom, mada u šali, kod Gusinjana i Plavljana se Grbaja i Zastan smatraju krajem sveta. Prvi poznati naučnik i uopšte čovek sa strane koji ulazi u ovaj predeo — istina, sa njegove periferije, ali ipak planinom — je Nopča. On 1907. godine ulazi istočnim padinama Bregu e Nštrasesa iz Klementa. Polazeći od katuna Buni resi vukočes, on dolazi do stanova Buni kodrs ničet. Zanimljivo je da on svoj put obeležava visoko, ali uporedo sa dolinom Ropojanom. Danas se ove strane na jugoslavenskom delu smatraju besputnim, te bi bilo interesantno naći tragove takovog puta iz Klementa (Albanija) od katuna Buni resi vukočes ka Buni kodrs ničet. Kako njegova karta ima veoma mnogo grešaka, ne samo u rastojanjima između pojedinih tačaka, već i u pružanju pojedinih grebena i venaca, moguće bi bilo da se zadnja tačka njegovog puta nalazila na sadašnjoj teritoriji Albanije. Ipak, na karti crveno obeleženi put nedvosmisleno ostavlja iza sebe Ličeni Gštars na putu ka Gusinju, i zaustavlja se otprilike negde oko sadašnjih Ljuljaševića stanova pod Bregom. Nopčina karta potpuno deformiše naše područje. Doline Dolja i Grbaja su presećene jednim grebenom, koji od sadašnje tačke 2119 m ide na Karaulu (1915 m). Dolina Bistričice je po karti mnogo duža i predstavlja osnovnu dolinu, kojoj se Grbaja priključuje kao mali i sporedni kрак. Daleko veću korist nam u njegovoј karti predstavljaju nazivi. Ipak, da bi zabuna bila veća, italijanska vojna sekcija Skadar iz 1941. godine ima veći deo Nopčinih naziva, ali za druge vrhove.

Ulagak našeg poznatog naučnika Cvijića u Prokletije, daje nam mnogo više. Tada prvi put doznamo ime za dolinu Grbaju.

Planinari u ovaj kraj ulaze u periodu između dva rata. Na prvi trag nailazimo u »Hrvatskom planinaru« od 1936. godine (str. 113) u kome Srećko Vatovec opisuje svoj uspon iz Ropojane na jedan ovčarski stan u pećini (verovatno Ljuljaševića) i dalje na neku tačku u grebenu Vezirova Brada — Karanfil. Ovaj



U području Sjevernog vrha

Foto: B. Kotlajć

prvi planinarski uspon ide iz Ropojane, koja je za planinare tada bila mnogo privlačnija, jer se sa nje izlazilo na Bjelič. Nekoliko godina kasnije obradio je Bjelič u slovenskom »Planinskom vestniku« dr Branimir Gušić.

Godinu dana nakon Vatovca (1937) opet se u »Hrvatskom planinaru« pojavljuje opis ulaska u ovaj deo Prokletija. Ovaj puta autor dr F. Kušan ulazi direktno u Grbaju, ali ju radi pogrešnog naziva u vojnoj karti (sekcija Kolašin), naziva Vojuša. Pošto je prošao Dolju i Grbaju, on izlazi na Zastan i pronalazi Vratnice (kasnije prozvane Ropojanska vrata).

Godine 1938. u »Hrvatskom planinaru« dr Stjepan Urban vrlo živo prikazuje svoje rezultate. Inspiriran verovatno Vatovcem i koristeći se iskustvom Kušana, ulazi u Grbaju i penje se na Zastan, Vratnice, Popadiju, Trojan i u područje Karanfila. Ovi prikazi nisu ostali bez odjeka i već 1940. godine u almanahu Srpskog planinarskog društva »Naše planine« B. Cerović preporučuje kao uobičajenu turu onu iz Grbaje na Vratnice.

Sigurno jedna je ovakvih pionira, a verovatno i grupa, bilo više, međutim, o njima nema spomena u literaturi.

Posle drugog svetskog rata planinari ulaze u Prokletije već 1947. godine, ali prvi ulazak u područje koje je tema ovog članka, dolazi nešto kasnije. Godine 1952. opisuje Željko Poljak svoj prolaz preko Trojana i pašnjaka Popadije i uspon grebenom preko Brade u pravcu granice. Dve godine iza toga grupa planinara iz Beograda isto tako pokušava da prodre što dalje grebenom ka granici, ali njena neizvesnost zaustavlja ih nešto južnije od Podgoja (2119 m). Pred njima su se, kao i prethodnoj grupi, pojavili nepoznati vrhovi, visoki i sa impozantnim stenama i reljefom. Zagonejni vrhovi privukli su grupu u skoro istom sastavu 1956. godine u dolinu Grbaju. Pored izlaska na sam vrh Maja Popadije (2056 m), pokušan je uspon na Južni vrh Karanfila (2441 m). I pored neuspeha u ovom usponu, članovi grupe su bili oduševljeni pronalaskom stena, koje su imale visinu i do 800 metara. U septembru iste godine Darko Vidanović i Ljiljana Piletić-Stojanović pokušavaju uspon na isti vrh, izlazeći iz Zastana i Ropojanskih Vrata. Međutim, i sa ove strane nailaze na strme i nepristupačne zidove. Zimi 1957. dr Ivan i Ljiljana Stojanović pokušavaju izlazak na najviše vrhove, ali loše vreme sprečava i ovaj pokušaj. Tek 1957. godine grupa planinara iz PD »Radnički« i Alpinističkog odseka Beograda sa tri gosta iz Zagreba, posle upornog traženja izlazi prvo na Severni vrh, a zatim na južni i veliki vrh. Uskoro zatim jedna alpinistička trojka izlazi na Očnjak. Sve do avgusta 1962. na Očnjak se izlazilo isključivo alpinističkom tehnikom. Tako su najteži vrhovi u ovom delu Prokletija bili napokon savladani. Već idućih godina planinarske grupe izlaze na Breg, Karaulu i na Veliki vrh na Trojanu. Jedinu još neosvojenu tačku predstavlja Maja Vojušit. Uspon od Vojuše do njenog vrha vodi graničnom linijom.

Sem pomenutih grupa i pojedinaca, koji su svojim istraživačkim radom doprineli obradi, svakako treba ukazati i na radeve koji su objavljeni u planinarskim časopisima. Ing. Miodrag Božinović objavio je u časopisu »Kroz planine« (Beograd, 1960, broj 16. i 17–18) prikaz pod naslovom »Masiv Karanfila«. Dr Branimir Gušić je u broju 3–4 »Naših planina« od 1964. godine objavio iscrpljeni prikaz »Brada u Prokletijama«, koji je čitaocima ovog časopisa dobro poznat. Iste godine objavio je Mirko Marković u slovenskom »Planinskem vestniku« morfološko-geološki prikaz »Brada v Prokletijah« (broj 11, 1964. godine).

Alpinistički usponi išli su uporedo sa planinarskim. Prvi alpinistički pokušaj izveo je pred rat poznati alpinistički veteran Stanko Aleksić uspevši se iz Ropojane na vrhove Karanfila. Posle rata vrši ponovo pokušaj grebenom Prestola na Južni vrh (1956). Godina 1957. obiluje značajnim alpinističkim rezultatima. Prvi uspon izvodi 4. jula navez Ž. Gradišar, B. Mitrašinović i B. Kotlajić od Velikog kotla preko odseka Prag na gornji kotao i na sam Južni vrh. Penjači su noćili na vrhu i sutradan prošli grebenom koji vezuje Južni i Veliki vrh.

Očnjak je svojim oblikom bio poseban izazov, te je već 6. jula navez M. Stojčević, M. Rekalić i B. Mitrašinović izvršio uspon i istoga dana sišao drugim smjerom. Dva dana kasnije je navez Gradišar-Kotlajić izvršio uspon grebenom preko Prestola.

Ovi usponi su potstakli alpiniste na čitav niz akciju. Godine 1959. prilikom Saveznog alpinističkog tečaja, jedan crnogorski navez vrši uspon na Volušnicu, njenom jugoistočnom stenom.

Sem zimskog pokušaja 1957. zimskih akcija nije bilo do kraja decembra 1959. godine. Tada Zvone Blažina i Stojan Dimitrijević izlaze na Severni i Veliki vrh. Uspon je vršen za nevremena i velike hladnoće, sa dva bivaka na skoro samom Severnom vrhu.

U sljedećem broju: Kratki vodič za planinare i tehnički opis prvenstvenih uspona u planinama oko Grbaje u Prokletijama.

Tri susreta s gorštacima

Sjedimo pod Ceripašinim vrhom na Šar planini kraj porušenih instalacija nekadašnje žičare, čekajući da se razide magla koja nas je ovdje prikovala.

Nailazi čobanin s ovcama i obaveznim ovčarskim psom. Pseto jurne na nas, ali ga čobanin, Šiptar, umiri zviždukom. Pastir nam pristupi. Ponudimo ga cigaretom i upuštamo se u razgovor:

- Odakle si? — pita on.
- Iz Zagreba.
- Čuo sam za Zagreb. To je daleko. Što radiš ovdje?
- Želim da upoznam nepoznate planine. Lijepe su. Drago mi je što sam došao čak ovamo.
- Eeee, gospodine, mora da si bogat kad možeš putovati da gledaš planine.

Hm, mislim: bogat?! Penzioner i planinarska objava.

On živi sa ženom i dvoje djece, koja pohađaju školu u Tetovu. Sedam meseci godišnje nalazi se sa ženom u planini. Čuvaju ovce. Ima ih oko četrdeset i to mu je sav imetak. Živi od ovaca.

Nakon poduljeg razgovora, kad su se magle raspršile, ustajemo i opraćamo se. Nudimo mu još nekoliko cigareta, ali on ih odbija:

- Dobio sam već. Neću više, da se ne kaže, da te pljačkam.

— 0 —

Govedarci, selo usred Rila planine u Bugarskoj. Polazna tačka za Maljovicu. Selo sa trošnim kućama, na kojima se suše ovješene ovčje kože. Seljaci se skupili oko naše grupe. Tražimo nekoga tko bi nam prevezao naprtnjače do planinarskog doma.

Javlja se seljak, loše obučen, skoro u krpama, da će sa magarcima prenijeti teret. Gledamo ga sa nepovjerenjem, ali nas bugarski pratioci Genčev i Ivan, nazvan »Đoni«, umiruju i mi ostavljamo teret u selu, te krećemo naprijed. Uspinjemo već preko dva sata, ali našeg tereta još nema na vidiku. Povremeno se okrećemo i ogledavamo čeznutljivo, ali ništa. Već ulazimo u veliku kotlinu na čijem kraju se nalazi dom. Kotlinu zatvaraju vrhovi Zli zub, Orlovac, Elenin vrh i Maljovica. Dom se nalazi na visini od oko 2100 metara. U njegovojoj neposrednoj blizini nalaze se tri jezera.

U šumi ispod nas začujemo povike:

- Ajde Maro, ajde Milo!

Povik se opetuje nekoliko puta i dolazi nam sve bliže. Pomislili smo da za nama ide još jedna grupa planinara. Kad smo izišli iz šume u područje klekovine, pojavi se za nama odjednom naš seljak

sa dvije dobro natovarene magarice i našim naprtnjačama na njima. Dakle, ta lijepa imena, Mara i Mila, imale su njegove magarice. Preuzeli smo naše naprtnjače i zapitali za cijenu. Začuđeno smo se pogledali, kad smo saznali njegov skromni zahtjev:

— Ako nije drago, 10 leva za ranac.

Dali smo mu svaki po 15 leva, a tada nije bilo kraja njegovu zahvaljivanju. Bilo je to u vrijeme, kad smo u Bugarskoj dobivali 3 leva za dinar.

Kad se spustio mrak, Đoni je klekvinom naložio neizbjegni planinarski »ogenj«. Potpalio ga je gubom i kresivom, od kojih se nikada ne rastaje. Pod zvjezdanim nebom uz razgovor i pjesmu proveli smo prije spavanja još nekoliko nezaboravnih časova.

— 0 —

Žabljak. Do sada u Crnoj Gori slaba iskustva za moj plitki penzionerski džep. Skupo se prodaju prirodne ljepote! Krećemo od hotela preko naselja Uskoci u pravcu Ćurovca. Želja nam je da iz visine od 1000 metara zavirimo u kanjon Tare, koji je ovdje usječen u durmitorsku površ. Nikakvih markacija! Dolazimo do šume, u koju ulaze tri staze. Ne znamo kojom treba krenuti. Iza posljednje kuće opazimo čovjeka, koji teže gredu. Zamolimo ga za uputu. Započinje razgovor i nakon par časaka, poziva nas u kuću na kiselo mlijeko. Rado prihvaćamo njegovu ponudu. Blažeći se mlijekom i hljebom uz prisani razgovor, doznajemo, da je po zanimanju tesar. Kuću je sagradio sam prije tri godine i postepeno je ureduje. Unutrašnjost blista od čistoće — dokaz vrijednih ruku njegove domaćice.

Nakon pola sata časkanja, vrijeme je za nastavak puta. Mašim se za lisnicu u želji da platim mlijeko, ali se susretom s ljutitim pogledom i oštrim riječima:

— Gospodine, ako nastaviš tako, ne će ti pokazati puta. Izneđen, u prvi čas se nisam snašao. Nisam, dakako, imao namjeru vrijeđati ga, te se ispričam. Time je nesporazum bio izglađen. Njegovu djecu obdarim s malo čokolade. On je iza toga pustio posao i poveo nas dobroih petnaest minuta prečacem kroz šumu i izveo na put, odakle smo lako stigli do našega cilja. Na rastanku oprostio se ovim riječima:

— Ako opet dodeš ovamo, navrati, bit će mi dragoo.

Sigurno će navratiti i neću doći praznih ruku. Ovaj susret i veličanstveni usjek rijeke Tare ispunili su nam taj dan nesvakidašnjim i nezaboravnim doživljajem.

Od Žabljaka do Sutjeske

Napuštajući Žabljak i gubeći pomalo s vidika panoramu durmitorskih vrhova, osjećao sam se kao da ostavljam nešto što sam zavolio, nekoga kome sam se povjerio i koga možda nikada više neću imati mogućnosti vidjeti. U takvim razmišljanjima zastajkivali smo — moj drug Zdravko i ja — i odmarali se od tereta naših naprtnjača na usponu prema Štuocu. Razmišljali smo o prijateljima koje smo stekli u Žabljaku, o našoj domaćici Zorki Žugić, koja nam je pružila svoj gostoljubivi dom za vrijeme našeg boravka na Durmitoru i o posljednjoj večeri u žabljackom restoranu. Sjetili smo se sa smiješkom čuđenja restoranskog osoblja, kad smo sa izleta donijeli vrganja i zamolili da nam ih pripreme za jelo. Nitko to nije znao, pa je Zdravko morao u kuhinji asistirati kod pripreme. A kad je večera bila gotova, drugarice iz kuhinje nisu htjele ni za živu glavu okusiti tako sumnjičvog jela. Šteta! Vrganji bi lako mogli obogatiti jelovnik žabljачke kuhinje.

Na prijevoju između Velikog i Malog Štuoca stiže nas grupa ljudi s konjima. Vraćaju se iz Žabljaka, gdje je danas bio pazarni dan. Možda idu u selo Crnu Goru? U turističkom društvu u Žabljaku preporučili su nam kao noćiste kuću Mlađena Šipčića u Crnoj Gori, a u Rudinama kuću Mirka Karabasila. Prvi smo pozdravili, a otpozdravio nam je jedan postariji čovjek, sijedih, širokih brkova, sa crnogorskom kapom na glavi.

- Odakle vi? Kamo idete — pitao nas.
- Pa, do Šćepan Polja — rekli smo. Planinari iz Hrvatske.
- E, ne možete vi do noći stići do Šćepan Polja. Daleko je to...
- Znamo! Namjeravamo noćiti u selu Crna Gora. Možda će to biti kod Mlađena Šipčića? Preporučili nam ga u Žabljaku...
- E, niste vi, boga mi, iz Hrvatske. Vi ste Crnogorci, nastavio je naš Crnogorac na konju. Pa, ja sam Mlađen Šipčić...

I tako je slučaj htio, da se mi s našim domaćinom Mlađenom Šipčićem »povežemo« radi noćenja još prije sela. On se upravo vraćao iz Žabljaka gdje je bio na pazaru. Prenoćili smo u jednom katunu. Mi očekivali samo krov nad glavom, a to u drvenoj kolibi pravi krevet. Selo Crna Gora nije daleko pa mještani veliki dio kućnog komfora prenesu preko ljeta iz sela i svojih kuća u pastirske stanove. U jutro smo se zahvalili gostoljubivim domaćinima i uputili dalje. Selo Nedajno je preko puta, što bi rekli, možda najviše kilometar zračne linije, ali Crnu Goru i Nedajno dijeli kanjon Sušice, lijeva pritoka Tare. To je kanjon koji ne zaostaje mnogo za kanjonom Tare i Pive. Silazak u kanjon nam nije zadavao brige. Teške naprtnjače upravo su nas vukle sve do Sušičkog jezera. Sada tu, međutim, nismo našli jezero, nego njegovo dno obrasio niskom travom. To je periodično jezero.

Uspon iz kanjona Sušice do sela Nedajna, na samom rubu kanjona, zadavao nam je više brige. Put je širok, nema mu prigovora, ali dugačak i strm. Jedva smo dočekali izvor pri kraju uspona, da sjednemo, odmorimo i ručamo. Pošli smo dalje prostranim pašnjacima Pivske planine prema selu Nikovići. Nekoliko sati puta pašnjacima, na kojima je mirisalo pokošeno sijeno. Ovuda su kretale partizanske kolone i žurile se s ranjenicima prema Šćepan Polju, preko Pive i visokog Vučeva, u pravcu Sutjeske i Zelengore. Prošlo je više od dvadeset godina od tih dramatičnih dana. U predvečerje smo već najozbiljnije počeli razmišljati o našem novom domaćinu Mirku Karabasili. Hoćemo li ga naći kod kuće?

Posljednji kilometri su najteži i najduži. Žurimo, da bi do mraka stigli do Rudina, ali nam ipak to nije uspjelo. Kasnije uvečer ušli smo u selo i upitali za Mirka Karabasila.

— Eno, tamo gdje se vidi ono svjetlo, upozorio nas je jedan mještanin!

Zahvalili smo i pošli prema svjetlu i kući. Pokucali smo na vrata i ušli. U omanjoj prostoriji ukućani su upravo večerali.

— Oprostite, mi tražimo Mirka Karabasila?

— Ja sam, rekao je ostariji čovjek s brkovima, dižući se od stola i pružajući nam ruku.

Zamolili smo da prenoćimo. Te smo večeri razgovarali o ratu, životu i radu u ovim krajevima. Mirko je ipak sretnije prošao u toku minulog rata nego ostali. Sinovi su mu završili škole i pomogli sagraditi novu kuću. Razgovarali smo o planinama i o planinarima. Ja sam pripovijedao:

— Ima kod nas u Hrvatskoj jedan liječnik, profesor, planinar, koji je još prije rata obilazio crnogorske planine. Zove se Branimir Gušić...

Na ime Gušić stari Mirko Karabasil, kao da je živnuo:

— Gušić, rekli ste — prekinuo me domaćin — a žena mu se zove Marijana. Pa, kako su oni sada, jesu li živi i zdravi?

Razgovarali smo zatim o našem planinarskom nestoru i njegovoj drugarici Marijani, koji su zalazili u Crnu Goru, pa i u Rudine, davno prije rata. Na kraju sam Mirku obećao da ћu mu poslati jedan primjerak časopisa »Naše planine« u kojem se govori o našim zaslužnim planinarkama, Marijanu i dru Branku Gušiću.

Spavali smo u novoj kući našeg domaćina, svaki na svom krevetu, kraj otvorenog prozora. Bila je tiha zvjezdana noć. U jutro je naš domaćin pošao s konjem, da nas isprati do Šćepan Polja. Lako je bilo sada ići, kada je konj nosio naše naprtnjače!

Tu na mjestu gdje se sastaje Piva s Tarom rastali smo se s Mirkom Karabasilom i našom dragom Crnom Gorom. Malo niže od Šćepan Polja povezao nas je skeležija na drugu stranu Drine. Pohitali smo uz desnu obalu Sutjeske, podno samog Vučeva, da stignemo još za dana do Tjentišta.

U kasno podvečerje slušali smo, kako ova brza i ledena planinska rijeka buči preko kamenja.

Dan »D«

Ja tačno znam dan kada sam postao planinar. Istina je, planinar se ne postaje preko noći; to je proces dužeg sazrijevanja koji traje sve dok čovjek jednog dana ne postane svjestan da ne može bez planina, da je nedjelja koju provede kod kuće dosadna i bez sadržaja i da je novi tjedan koji počinje kao kazna koju mora izdržati do slobode — do iduće nedjelje. Da, to je istina, ali istina je i to da u životu postoje dani koji odlučuju, dani koji daju smjer za budućnost, barem sam ih ja imao. O jednom takvom danu, o danu kada sam postao planinar, htio bi da kažem nekoliko riječi.

Bio sam sedmoškolac. Iza mene su ostale dječje igre i pustolovine, kule i ratovanja, »strašni« pustolovni pohodi preko Sljemena čak u Stubičke toplice, nesporazumi s roditeljima i sve ostalo što prati to doba. Ostali su iza mene i oni bučni izleti sa drugovima, kada su gitare bile jače od planina, a naša pjesma nije dala da se čuje ptica. Ostali su iza mene ili sam ih ja ostavio, neznam što je od toga tačno, samo znam da sam jednog dana počeo osjećati da to nije ono pravo, da sam prevaren. Još uvijek sam išao na izlete, ali sve manje sam gledao u gitaru, a sve više u šumu; sve manje sam pjevao, a sve više slušao pjev ptica. I gle, otkrio sam prirodu, prirodu o kojoj smo toliko učili u školi na onim dosadnim i suhoparnim satovima prirodopisa. Postoji drvo, travka, cvijet, a ja to sve prije nisam vido: postoji kamen i zemlja po kojoj hodamo, ali ne onakav kamen kakvim su popločene ulice gradova, niti onakva zemlja kao kod nas na periferiji grada, gdje je svi prokljinju, jer je čas blato a čas prašina, nego kamen i zemlja, lišće i travka, cvjetovi i na njima rosa, sve u jednom velikom jedinstvu prirode. Kada sam to otkrio, postao sam dezerter; napustio sam staro društvo — njihove zabave više nisu bile moje, ni njihovi interesi više nisu bili moji — i ja sam sve češće počeo lutati šumama Maksimira i Sljemena.

Nisam bio planinar, niti sam se takvim smatrao. Tu nije moglo biti zabune. »Oni« su imali šešire iskićene značkicama i ostalu propisanu odjeću i opremu; išli su u grupama kao i moji bivši bučni drugovi, oni koje sam izdao. I ovi su imali gitare i katkad bi pjevali, doduše, drugčije pjesme, ali niti od njih nije se moglo čuti pticu. Sjedili su kao gazde pred planinarskim domovima i ja sam toliko puta sa strahopštovanjem molio čašu vode. Oni bi mi je dali, ali to je bila n j i h o v a voda i ja sam osjećao da ne spadam među njih.

Koji put bi u tim svojim lutanjima naišao na nekog samotnika, ali nikada nisam ni sa jednim progovorio riječi. Osjećao sam nekako da su tu poznanstva suvišna, nepoželjna; mi bi se samo pogledali, pozdravili i otišli svaki na svoju stranu.

Tako su prošle dvije godine. Jedne nedjelje — kao što rekoh, bio sam sedmoškolac — put me nanese u Samoborsko gorje. Toga dana održavalo se neko orientaciono takmičenje. Naš nastavnik iz predvojničke obuke slagao je ekipe i ja sam se jedva izvukao da me ne uvrsti. Ipak, došao sam kao promatrač, jer me zanimalo, kakvo je to natje-

canje. Samobor je bio pun izletnika. Rasprostrli su svoje pokrivače po livadama, jeli i pili, čitali novine i spavali na suncu, igrali se s loptom kao djeca, i sav taj svijet bio je u nekom neobuzdanom, bezbrižnom i radosnom raspoloženju. Tu sam našao i svoje drugove iz škole i još mnoge druge. Bilo je opet gitara, pjesme i smijeha. Natjecanje se održavalo negdje oko starog grada. Često sam bacio pogled gore, ne bi li što otkrio, no šuma je šutjela. Na cilj, koji je bio pored mosta, konačno su počele stizati ekipe, umorne i iscrpljene. Neki su bili veseli, neki žalosni i ljuti, a neki ravnodušni. Gledao sam ta lica, no ona mi nisu govorila ništa. Zašto ti ljudi trče, zašto se muče, to mi je bilo neshvatljivo i strano. Dan se primakao k večeri, i mi smo se u velikoj grupi uputili prema stanici. Pjesmu su prekidale temperamentne diskusije o današnjem takmičenju. »Samoborček« još nije stigao i stanica je bila prepuna ljudi, izletnika, planinara, izviđača. Svi su se oni vraćali kući zadovoljni sa ugodno provedenim danom. A ja? Osjećao sam se nekako prazan. Bolje bi bilo da sam otišao u Maksimir i tamo kod trećeg jezera legao na proplanak, gledao vodu i oblake kako putuju jezerom, a navečer sa rijekom ljudi, koji se vraćaju sa stadiona, krenuo kući.

Stajao sam tako i razmišljaо, kad mi iz obližnje grupe pristupi jedan momak, predstavi sebe i grupu kao alpiniste iz »Velebita« i pozove me da, ukoliko imam želju, podem iduće nedjelje s njima na izlet; dogovaraju se svakog utorka u društvu. Ne znam što je Branka — tako se naime zvao moј novi poznanik — ponukalo da mi pristupi. Ali, još se nisam ni snašao od čuda, a on se već vratio svojoj grupi. Dakle, to su alpinisti. Sjedili su ili stajali oko velikih naprtnjača, neki gologlavi, a neki sa šeširima poput strašila, poderanih i zakrpanih hlača. Pričali su među sobom i kao svi ostali, čekali vlak. Da budem alpinist? Ne, to je suviše opasno, a osim toga za to treba imati hrabrosti.

Bio je utorak, dan sastanka alpinista Velebitaša. Kod kuće sam dosta razmišljaо o mojem novom poznanstvu, i što sam god više o tome mislio, sve mi se simpatičnije činilo ono društvo alpinista. Premda nisam nikog od njih poznavao osim Branka, a i njega samo po imenu, odlučio sam da ipak odem na sastanak. Nešto me je privlačilo k njima. Došao sam do društvenih prostorija i bojažljivo otvorio vrata. No kad sam ušao, dočekali su me kao starog znanca. Sastanak je počeo. Sa zanimanjem i divljenjem gledao sam te mladiće i djevojke. Govorili su o stijenama, penjanju, doživljajima i ja sam tu otkrio da postoji jedan novi, za mene nepoznati svijet, u koji spadam i ja, i da postoje ljudi s kojima se može biti zajedno u planinama.

Na kraju sastanka prišao mi je pročelnik i upozorio me, neka ne očekujem suviše, jer ovdje nema zvijezda. »Svi smo mi obični ljudi, planina je opasna i ona ima svoje zamke«. Nisam ništa odgovorio, jer nisam ni znao šta da odgovorim.

Od onda je prošlo dvanaest godina i teško bih mogao utvrditi, koliko donova sam poderao po planinama. Ono o »zvjezdama« zapamtio sam naročito dobro. Od opreme danas imam uglavnom sve što je planinaru potrebno. Imam sve osim onih šešira sa značkicama. A toga — siguran sam — nikada neću ni imati.

P. J.

Nepromišljenost i njezina cijena

Bilo je već kasno poslije podne kad smo shvatili, da smo tek na početku uspona. Visoko nad nama dizala se Kriška stijena. Osjećali smo sve više težinu naših naprtnjača. Znoj je curio, a vrijeme je neprimjetno, ali brzo odmicalo. Znali smo samo da put do Pogačnikovog doma na Kriškim podima vodi preko stijene, ali put nismo poznavali. Opskrbnik u domu na Krnici dao nam je podatak: Put traje četiri sata. Međutim, mi smo putem gubili vrijeme. Uživali smo u divnom pogledu na Razor i Prisojnik i često se osvratali na bujno zelenilo doline Krnice. Putem smo popili svu vodu. I dok smo tako sporo napredovali, sunce je već daleko zašlo na zapad. Obilazeći gromade kamenja i preskačući preko njih, sve više smo popuštali u tempu hoda. U početku sam bio uvjeren u svoju kondiciju, premda mi je to bila tek prva veća tura nakon povratka iz armije. Na kondiciju svog prijatelja, koji je sada prvi puta u Alpama, nisam ni pomislio.

Stajali smo pod strmim stijenama, koje su nas okruživale sa tri strane, pitajući se: »A kuda sada?« I nastavili smo s greškama. Stigavši do snježišta krenuli smo njegovim lijevim rubom. Tek kad smo bili već sasvim blizu stijene, opazili smo markaciju tačno na suprotnoj strani snježišta. Bilo je opasno, ali o tome nismo mnogo razmišljali: krenuli smo preko strme snježne padine. Sretno smo stigli na drugu stranu, gdje je velika markacija pokazivala ulaz u stijenu.

Učinio sam i opet grešku. Samouvjereni sam krenuo u stijenu, premda je mojem prijatelju to bio prvi susret sa klinovima i sajlama. Grabio sam po stijeni od klina do klina i često se osvrtao na nj. On je sporim i nesigurnim koracima pokušavao da me slijedi. I baš kad se mrak prišuljao do nas, dogodilo se ono najgore. Previdio sam jednu markaciju i krenuo krivim smjerom u jedan prosjek, koji se nakon nekoliko minuta penjanja nada mnom izbočio poput prevjesa. U tom času odronila mi se pod nogama gomila kamenja. Ruke su mi zadrhtale. Moj se drug u posljednjem času uspio sklonuti u stranu. Zadržao sam dah, a srce mi je uzbudeno lupalo. Sada sam shvatio šta znači biti samouvjeren, nepažljiv, i kakove opasnosti se kriju iza toga. Nisam mogao ni naprijed ni nazad. Srećom je moj prijatelj u međuvremenu pronašao pravi put i stigao na jedan zaravanak iznad mene.

Mogu reći da mi je taj dan život spasio jedan običan platneni remen koji je bio pričvršćen na moju naprtnjaču. Dodao sam jedan dio tog remena mojem drugu i on ga je polako počeo vući. Time me je rasteretio pritiska naprtnjače, tako da sam uspio prijeći izbočenu stijenu i stići do njega. Tek tada su mi zadrhtala koljena i ja sam osjetio onaj pravi strah.

Nakon kraćeg odmora nastavili smo penjanje, dakako, već puno opreznije. Na vrh stijene smo stigli oko 8 sati. Bio je mrak, spustila se magla i uz sav oprez mi smo izgubili markaciju, jedini vodič u

nama nepoznatom kraju. Nakon dužeg traženja uz pomoć baterija našli smo je ponovo, pa smo, sada sa najvećim oprezom, krenuli dalje. Nakon poduzeg hodanja, stigli smo do raskršća na kome su bile označke: Križ, Stenar i Kriška stijena, sa strelicama koje su pokazivale smjerove. I opet neprilika! Sada kad smo zahvaljujući oznakama na raskršću doznali gdje smo, i kad smo pogledali kratu — sada smo tek shvatili da smo prošli raskršće, gdje smo trebali skrenuti na Krišku jezera i u dom. Morali smo nastaviti zaobilaznim putom. Po karti sam zaključio da treba krenuti prema Stenaru, jer ćemo tim putem izbiti na markaciju koja vodi od Kriške koče na Dolič.

No ipak je te noći sreća bila na našoj strani. Magla se digla, a mjesec nam je obasjao put. Kazaljke na našim satovima bližile su se ponoći. Mjesec je već bio daleko na zapadu i ponekad bi se sakrio iza kojeg vrha, da bi nas opet zatim obasjao svojim srebrnim sjajem. Umor više nismo osjećali i uza sve što se desilo, bilo je divno. Da, taj dio puta po zvijezdanoj noći bio je krasan. Naše oduševljenje još se povećalo kad smo došli do raskršća gdje smo našli markaciju. Dalje je bilo lako i nakon pola sata smo stigli na početak Kriških poda, vodenim onom poznatom oznakom »štlevilka ena«.

Sa lijeve strane su se bljeskala u dolini svjetla iz Trente, a ubrzo zatim smo opazili ravno ispred nas svjetlosne signale. Krenuli smo u tom pravcu i ubrzo stigli do Pogačnikovog doma. Na njegovim vratima čekao nas je neumorni opskrbnik Pavel Poljanec. On je oko 10 sati navečer opazio našu svjetla kad smo na raskršću pod Križem gledali kartu, i čekao nas je pred domom sve do poslije ponoći. U njegovoj kuhinji bio je već spremam lonac toploga čaja. Taj dom i njegov prijazni opskrbnik uvijek će nam ostati u ugodnom sjećanju. Ne samo zbog toga što su tu prestale sve opasnosti noćnog lutanja, nego naročito radi lijepog prijema.

I tako smo za našu lakomislenost i nepažnju platili malu cijenu: samo nešto lutanja i dosta straha.

I danas kad su iza mene godine ispunjene mnogim planinarskim usponima i turama, a moj šešir krase značke mnogih vrhova i planinskih transverzala, često se sjetim toga događaja.

Rado ga pričam a naročito rado mladim planinarima, u želji da izbjegnu učenje na vlastitim pogreškama i nezgodama, i da već na svojim prvim koracima u planinama primijene opreznost i pažnju.

Pašerov previs

Prvi puta sam ga opazio listajući Pjerovu planinarsku legitimaciju. Bio je pravokutnog oblika i prikazivao alpinistu kako penje previs, a sa strane je pisalo: Pašerov previs — Medvednica — ao Risnjak. »Odakle ti taj lijepi žig?« — upitao sam Pjera. »Iz planinarskog doma Risnjak na Medvednici — odgovorio je. Strastveni sam sakupljač žigova, pa sam odlučio taj žig nabaviti što prije. Otišao sam na planinarski dom »Risnjak», udario žig u legitimaciju i planinarski dnevnik, no sada sam želio naći taj previs i vidjeti ga u prirodi, stvarnog, a ne samo u planinarskoj legitimaciji. Opskrbnik doma nije mi znao određeno kazati, gdje se previs nalazi, samo je rekao, da je »u jaruzi« blizu planinarskog doma. Tri dana za redom dolazio sam na planinarski dom »Risnjak« i pretraživao »jarugu«, ali Pašerovog previsa — nigdje. U planinarskom društvu sam čuo da se nalazi »negdje prema Grafičaru«. Pročešljao sam teren od planinarskog doma »Risnjak« do »Grafičara«, no previsa nema, pa nema. »Potražit ću još jednom«, pomislio sam jedne nedjelje, »pa što bude!« Te nedjelje imo sam više sreće.

Neki planinar (hvala ti, prijatelju!) tačno me uputio i tri minute od doma ugledao sam toliko željeni Pašerov previs. Put od »Risnjaka« do previsa je vrlo jednostavan. Podemo 50 metara transverzalnim putem prema planinarskom domu na Glavici do drveta sa transverzalnom markacijom (markacija i slovo »M«; kad bi još malo produžili došli bi do potoka), a zatim se spuštamo oko 150 metara dolje u smjeru okomitom na put i eto nas kod previsa. U toku ranijih traženja prošao sam nekoliko puta blizu previsa, ali ga nisam vido, jer je dobro zaštićen okolnom vegetacijom, naročito ljeti. To je u stvari stijena, a ime »Pašerov previs« dobila je po tragično poginulom alpinisti Zvonku Pašeru iz Alpinističkog odsjeka PD »Risnjak«. Stijena je široka dvadesetak, a visoka deset metara. Pogodna je za alpinističke vježbe. Prvih pet metara stijene je dosta strmo, ostalo je okomito, a na jednom mjestu dapače previsno. Na tom mjestu postoji mali »smjer« (5 klinova) koji vodi direktno na vrh (drvo za osiguranje).

Kad sam ugledao Pašerov previs viknuo sam od veselja. Toliko sam ga tražio i evo, napokon sam ga našao. Tu je — preda mnom. Toga dana bio sam najsretniji čovjek na svijetu. Našao sam skriveni kutak naše drage Medvednice, koji posjećuju isključivo prijatelji penjanja.

»Ljudskom srcu uvijek nešto treba, zadovoljno nikad posve nije!« — rekao je pjesnik. Vido sam žig, želio sam ga imati — dobio sam ga, i želio vidjeti stijenu, vido sam je; a tada se u meni javila jarka želja i da je prepenjem.

Prepenjao sam je prilikom jednog od slijedećih izleta.

Nikola Mihoković
AO PD »Zagreb«

Prvi puta u podzemlju

Sjećam se, bilo je to prošle godine. Vraćajući se s izleta u Poreč, posjetili smo Škocjanske jame. Tamno grotlo ulaza i ogromne dvorane pune siga i kaskada izazvale su u meni kovitac osjećaja i misli. Gledajući u ponor s ogradiene staze okružene mrakom, u meni su se skupljale grudice straha. Prizor je u meni stvarao dojam veličanstvenosti.

Nakon prvog uzbudnja stala se u meni rađati misao koja se sve više pretvarala u želju. Počeo sam čitati bilješke o podzemlju i speleološkim istraživanjima i konačno me jedan događaj pokrenuo.

S planinarskim društvom »Željezničar« bio sam na Fruškoj gori i tom prilikom posjetio Novi Sad i Petrovaradin. Još u vlaku primijetio sam jedno simpatično lice:

— Zdravo kako si? — odjeknulo je prijateljski.

To je bilo prvo poznanstvo sa Grcem, mladim spiljarom iz »stare garde«. Zajedno smo posjetili podzemne katakombe u Petrovaradinu. Gledali smo i razgovarali. Vodič je sa ostalim posjetiocima otišao dalje, a mi smo ostali zaključani u podzemlju. Grlatim duetom dozvali smo vodiča da nas otključa i oslobodi čekanja. Seniori su se smijali:

— Tko vam je kriv, kad svukud gurate svoj nos! Grc se smijao govoreći:

— Nek se zna, da su to budući spiljari!

Šetanje po hodnicima i katakombama uz Grcova objašnjenja jako mi se svidjelo. Razglabajući uz večeru događaje proteklog dana, Grc mi iznenada predloži:

— Dodi k nama u speleološku sekciju! Sastanak je svaki četvrtak. Svidjet će ti se.

Prošlo je mjesec dana. Bojažljivo sam zakucao na vrata planinarskog društva. Poziv:

— Hajde ulazi, što se bojiš — okončao je moje oklijevanje i ja sam ušao u novu sredinu. Bilo mi je nelagodno. Ali prve šale na račun moje zbumjenosti istjerali su ono plaho »ja« iz mene i počeo sam se snalaziti u novom društvu. Bili su tu Boltek, Slavko, Grc, Pavlek i drugi. Njihovim savjetima zahvaljujem svoje prve speleološke korake.

Došla je na red i prva akcija: odlazak u Veternicu. Čitavu noć proveo sam nemirno.

— Tu je karbitka, kaciga, gojzerice, tatinia mondura, kaput, torbica... i opet iznova razmišljam nisam li što god zaboravio. Moje pripreme urodile su lošim plodom. Neispavan i natovaren stajao sam pola sata prerano na sastajalištu, proključi u sebi svoju brzopletost.

Ostali su, naravno, došli na vrijeme i mi smo krenuli. Onih pola sata od autobusa do Veternice prošli su mi za čas.

Pred ulazom u spilju uskočio sam u kombinezon i stao u džepove trpati baterije i uloške. Prisutni su uživali u prizoru:

— Jurica zaboravio si sa sobom ponjeti hidrocentralu!

— Moramo Juricu primiti za ruku da se ne izgubi u mraku. Kada smo već bili pod zemljom i kada sam se priviknuo skakanju s kamena na kamen i hvatanju »zubima za zrak« zabavljao sam se gledajući Pavleka kako barata fotografskom opremom i svojim »trbuščićem«.

— Pavlek, trebao si trbuh ostaviti kod kuće. Razvalit ćeš nam pola spilje! — odjekivalo je iz mraka.

Svi smo se smijali zajedno s Pavlekom i tako smo došli do mjesta gdje je Boltek nastavio crtati raniji nacrt. Mi ostali njuškali smo po ponorima. Tražeći tako došli smo do dvorane sa prekrasnim sigama. Vriskali smo od veselja; bio sam oduševljen. Prvi puta u spilji, pa odmah ovakve sige! Prosto nisam vjerovao svojim očima. Osim prelaza »Viktorijskog«, toga dana nisam vidio ništa ljepše od tih sige.

Iako blatan i umoran bio sam zadovoljan. Vidio sam nešto što je dostupno samo onome tko se trudi da traži i otkriva novo pod zemljom — speleologu.

MARINKA KAMENAROVIĆ, Zagreb

Nacionalni parkovi u svijetu

Prema međunarodno priznatim načelima, prihvaćenim i u Zakonu o zaštiti prirode SR Hrvatske, nacionalni parkovi su prostrana područja izvorne prirode velike privlačnosti, koja imaju osobito znanstveno, kulturno-prosvjetno, turističko i društveno značenje, te služe za odmor i rekreaciju. U nacionalnim parkovima ne smiju se vršiti djelatnosti, koje nisu u skladu s njihovim značenjem i temeljnom namjenom. Ovakva se područja zakonskim mjerama, kao i posebnim načelima upravljanja i zaštite, izuzimaju od slobodnih zahvata i ekonomskog iskorištavanja (osim turističkog).

Nacionalni parkovi, prema međunarodnoj klasifikaciji (Bourdelle), sa strogim i upravljanim prirodnim rezervatima čine kategoriju općih prirodnih rezervata, te predstavljaju cijeloviti i jedan od najviših oblika zaštite prirode.

Ta najprostranija zaštićena područja, uz svoje veliko značenje za znanstvena istraživanja (priroda je u njima kompleksno zanimljiva), imaju i značajnu kulturno-prosvjetnu ulogu, jer u tim »muzejima« i »laboratorijima« žive prirode široke narodne mase i školska mladež mogu upoznavati pojave i zakonitosti prirode. Osim toga veliko je značenje nacionalnih parkova u turističko-rekreativnom pogledu, budući da su to najčešće područja izvanrednih prirodnih ljepota, odnosno prirodnih rijetkosti, te za turizam predstavljaju neprocjenjivi kapital.

Iako je prvi veći uspjeh zaštite prirode ostvaren u Evropi, kad je 1853. godine šuma Fontainebleau proglašena prvim rezervatom prirode, ipak – što se tiče nacionalnih parkova – prednost pripada Sjedinjenim Američkim Državama, gdje je 1872. osnovan prvi nacionalni park Yellowstone. Danas na svim kontinentima postoji razgranati sistem nacionalnih parkova. U Evropi najdulju tradiciju nacionalnog parka ima Švicarska (Engadin, 1909, površina 16.000 ha), ali Poljska i Švedska imaju najveće rezultate. Poljska, koja je danas četvrta zemlja u svijetu po postotku zaštićene površine, ima 10 nacionalnih parkova (najpoznatiji su Bjelovješki, Pjenini i Tatrani) sa ukupnom površinom od 93.000 ha, dok Švedska ima 15 nacionalnih parkova sa 400.000 ha. U SSSR zaštita prirode je ostvarila velike uspjehe (ukupna zaštićena površina 12 milijuna ha), ali ne postoji kategorija nacionalnih parkova, nego tzv. »zapovednik«, koji imaju režim strogih rezervata (ukupno 40 sa 1.500.000 ha) te mnogo djelomičnih rezervata (»zakaznici«). Temeljna namjena »zapovednika« je znanstveno proučavanje, ali je naglašena i njihova kulturno-prosvjetna uloga; veliki je broj rezervata smješten u evropskom dijelu SSSR. Norveška, iako ima više prostranih zaštićenih područja, nema do danas nacionalnog parka, a Portugal nema uopće širih zaštićenih prostora. Sve ostale evropske zemlje, uz brojne stroge i upravljane prirodne rezervate, imaju instituciju nacionalnog parka, iako su to često po režimu strogi rezervati sa pretežno znanstvenom ulogom; čak i one zemlje sa najviše izmijenjenom prirodom, imaju nacionalne parkove (Belgia 5 nacionalnih parkova), kao i one sa najvećom evropskom gustoćom stanovništva (Nizozemska 3 nacionalna parka). Od ostalih evropskih zemalja, Finska npr. ima 19 nacionalnih parkova, Čehoslovačka 2 (Slovački nacionalni park u Tatrama – 50.000 ha), Italija 3, Španjolska 2 itd Jugoslavija ima 13 nacionalnih parkova sa ukupnom površinom od preko 300.000 ha (SR Hrvatska 28.903 ha), ali je režim (što se tiče šuma) u mnogima previše liberalan.

Što se tiče nacionalnih parkova na američkom kontinentu, SAD imaju prioritet; tamo je stvaranje nacionalnih parkova bilo sastavni dio formiranja tradicije američkog naroda i njegove nacionalne svijesti. Danas SAD imaju 29 nacionalnih parkova s ukupnom površinom od oko 5 milijuna ha. U Kanadi ima 17 nacionalnih parkova (od toga 11 historijskih).

Afrika ima 30-godišnju tradiciju nacionalnih parkova, među kojima su najpoznatiji »Albertov nacionalni park« u Kongu (900.000 ha) te »Krügerov nacionalni park« u Transvalu (2,200.000 ha).

U Aziji su najveći uspjesi ostvareni u Japanu, zemlji tradicionalne sklonosti prirodi, i u azijskom dijelu SSSR. Nacionalni parkovi u Japanu su vrlo popularna kategorija zaštite (u najpopularnijim do 10 milijuna posjetilaca godišnje; u 1956. godini 45 milijuna posjetilaca ukupno). Japan ima 19 nacionalnih parkova sa površinom od 43 milijuna akra. U azijskom dijelu SSSR osnovani su mnogi prostrani rezervati sa znanstvenom svrhom.

I Australija je, kao kontinent vrlo specifičnih životnih zajednica, uz ostale mjere zaštite, pristupila i osnivanju nacionalnih parkova.

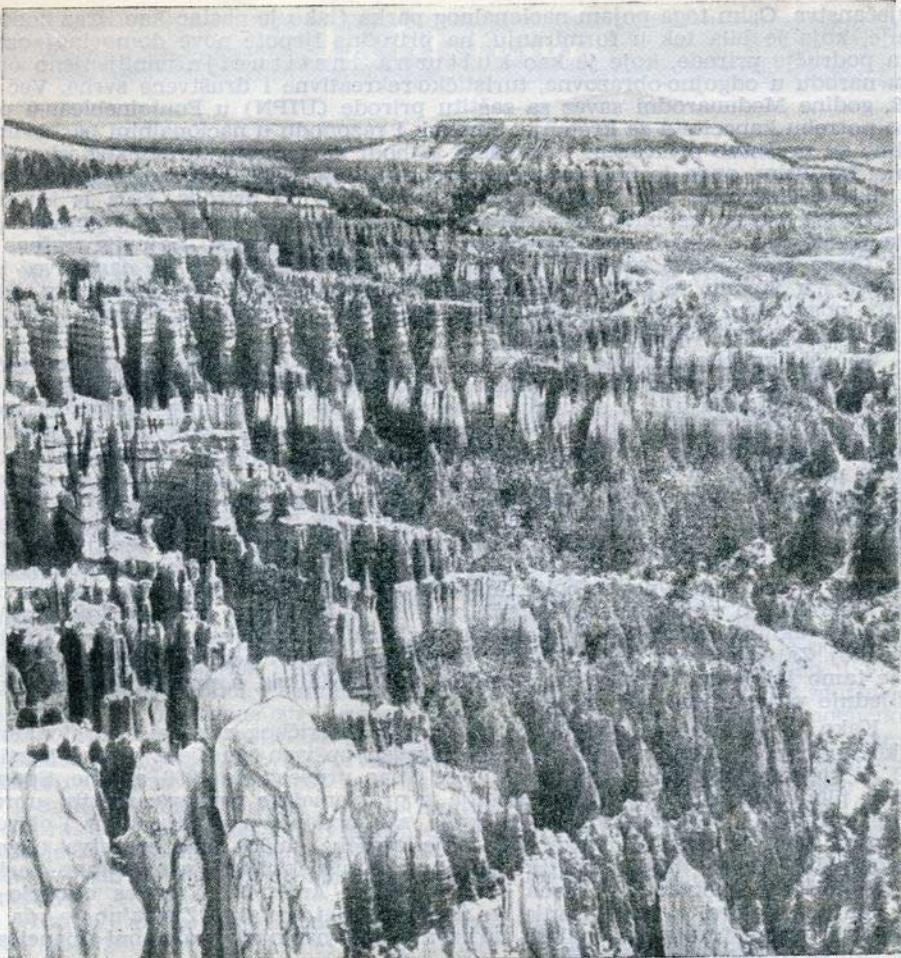
Općenito se razlikuju 2 tipa nacionalnih parkova, tj. »evropski« (koji se još naziva i švicarski) i »američki«, iako u najnovije vrijeme dolazi do kompromisa između obje varijante. Naime, evropski nacionalni parkovi imali su u početnoj fazi vrlo strogi zaštitni režim, i to ne samo što se tiče zahvata u prirodu, nego i što se tiče posjeta; njihova je namjena bila pretežno znanstvena, što je bilo uvjetovano relativno manjom površinom parkova u već prenapučenoj i industrijaliziranoj Evropi, te dominantnom ulogom znanstvenih radnika u inicijativi za proglašavanje zaštićenih područja. Naprotiv, američki parkovi nastajali su na kontinentu golemlih slobodnih prostora i u vrijeme, kada znanstvena istraživanja nisu još bila osobito uznapredovala. Danas se, međutim, sve više smanjuju razlike, jer se evropski tip nacionalnog parka počeo orijentirati na niz funkcija, preuzetih iz američkog uzora, dok se opet Amerika, što se tiče režima pojedinih najvrednijih površina, približila evropskom tipu nacionalnog parka. Naime, prijeka potreba industrijskog stanovništva Europe za mirom i ljepotom prirode, prisiljava na kompromis zaštite prirode i turizma. S druge strane, zbog masovnog posjeta američkih turista nacionalnim parkovima, koji predstavljaju najposjećenija područja američkog domaćeg turizma (1961. godine je 36 milijuna Amerikanaca posjetilo svoje nacionalne parkove), pa i unatoč pojačanju tehničkih mjera i sve većeg broja stručnog i nadzornog osoblja, moralo se pristupiti stanovitim restriktivnim mjerama, tako da su u pojedinim američkim nacionalnim parkovima određene veće ili manje unutrašnje zone sa strožim režimom zaštite; osim toga unutar nacionalnih parkova osobito su zaštićeni i neki pojedinačni objekti.

U Francuskoj, međutim, u posljednje vrijeme nastoji se ostvariti kompromis između evropskog (koji tamo nazivaju i »afričkim«) i američkog tipa nacionalnog parka, te je takav stav zauzet i u novom zakonu iz 1960. godine. Naime, prema toj koncepciji, područje nacionalnog parka čine 3 kruga: najuži je strogi rezervat, širi je nacionalni park, a vanjski krug je periferna zaštitna zona (ideja o toj zoni preuzeta je iz japanskih nacionalnih parkova).

Japanski parkovi se opet po koncepciji i organizaciji razlikuju od američkog, a pogotovo od evropskog tipa. Zbog velike naseljenosti, priroda u japanskim nacionalnim parkovima nije ostala netaknuta (osim iznimaka), pa oni obuhvaćaju i područja s većim ili manjim naseljima. U zaštićenim prostorima razlikuje se 4 zone s odgovarajućim režimom zaštite (od najstrože, preko zaštite određenih prirodnih ljepota, te predjela namijenjenih rekreaciji u turističkoj izgradnji, pa do najšire zone s određenim vrstama privrednih aktivnosti).

Zbog velike raznolikosti režima u nacionalnim parkovima pojedinih zemalja, od strane Ujedinjenih naroda i Međunarodnog saveza za zaštitu prirode i prirodnih dobara upravo je u toku izrada Svjetskog popisa nacionalnih parkova i jednako vrijednih rezervata; u tu je svrhu provedena i opširna anketa. U spomenutoj je anketi istaknuto kao temeljno načelo, da se »svojstvo nacionalnog parka ili jednako vrijednog rezervata može priznati samo područjima, koja uživaju opći pravni zaštitni režim protiv svake eksploatacije prirodnih dobara po čovjeku i protiv svih drugih zahvata (koji proizlaze iz ljudskog djelovanja) u integritet teritorija, s tim da eventualne tolerancije u pojedinim predjelima moraju biti iznimke i kao takve i smatrane.« Eksploracija prirodnih dobara, koja mora biti isključena iz nacionalnog parka, obuhvaća: obradivanje, uzgoj, lov, ribolov, šumska¹ i rudarska eks-

¹ »Šumska eksploracija je nespojiva sa pojmom nacionalnih parkova i jednako vrijednih rezervata, osim ako je ograničena na minimalne prigodne sječe i to strogo lokalizirane.«



Nacionalni park u USA (Bryce-canyon)

ploatacija, podizanje brana radi navodnjavanja ili proizvodnje hidroenergije. Zajedno, od kojih također treba poštedjeti nacionalni park, prema istoj anketi su slijedeći: industrija, izgradnja prometnih puteva, cesta, željeznica, luka, aerodroma, vodova visoke napetosti, telefonskih linija, trgovina i dr. Turizam se, prema spomenutoj anketi ne smatra ekonomskom djelatnosti koju treba isključiti iz parkova, nego se naprotiv ističe, da ga treba dozvoliti i organizirati. Značajno je, da su istom anketom utvrđeni i kriteriji za nacionalne parkove, što se tice minimalne površine, minimuma čuvarskog osoblja i osiguranih materijalnih sredstava, te je također naglašena prijeka potreba zoniranja (strogog zaštićene površine i prostori za turizam).

Provjeda zaštite u nacionalnim parkovima bez većeg priliva turista može se ostvariti s relativno malim finansijskim sredstvima. Međutim, frekviranost parkova donosi sa sobom nove probleme kao i opasnosti za samu prirodu: smještaj, prehrana, voda, parkirališta, kanalizacija, tehnička sredstva za zaštitu od požara, briga za floru i faunu te ostali inventar parkova i dr. Ali, turizam je snazan fenomen 20. stoljeća i druga strana medalje intenzivnog rada suvremenog

čovječanstva. Osim toga pojam nacionalnog parka (iako je nastao kao izraz ponosa nacije, koja je bila tek u formiranju, na prirodne ljepote nove domovine) označava područje prirode, koje je kao kulturna institucija namijenjeno čitavom narodu u odgojno-obrazovne, turističko-rekreativne i društvene svrhe. Već je 1948. godine Međunarodni savez za zaštitu prirode (IUPN) u Fontainebleau-u priznao potrebu kapaciteta za kretanje, boravak i raznovrstanost u nacionalnim parkovima, a time su prešutno prihvaćeni i određeni prihodi na temelju turističkog iskorištanja. Međutim, onda je bilo ostalo otvoreno pitanje, gdje su granice iskorištanja, bilo u fizičkom, bilo u ekonomskom pogledu a da priroda, koja je »grana« nacionalnog parka, ne bude »posjećena«. Premda je pitanje osjetnog porasta posjeta parkova i s tim u vezi povećanih finansijskih potreba, najprije uočeno u SAD (kroz Yellowstone prode u 4 mjeseca 1 milijun ljudi), to je danas već isti problem i u Japanu, te mnogim evropskim zemljama (Švicarska, Francuska, Poljska), a pogotovo u onima, koje su u pionirskoj fazi s obzirom na potrebu početnih investicija u nacionalnim parkovima.

Kao što su bile različite okolnosti, po kojima su nastali evropski i američki parkovi, tako su i različite finansijske mogućnosti ovih kontinenata. Iako se u SAD stalno pojavljuju, i u stručnim krugovima kao i u javnosti, prigovori zbog nedovoljno čvrste finansijske situacije parkova, simptomatično je, da je Američki Kongres glavni nosilac financiranja parkova. Sredstva, koja se osiguravaju nacionalnim parkovima za evropske su pojmove basnoslovna, a povećavaju se s porastom turističkog prometa; to omogućuje da se s povećanjem opasnosti za prirodu poduzimaju i sve bolje mјere za zaštitu. Budući da SAD pripada ideja o nacionalnom parku u modernom smislu i s obzirom da je upravo u toj zemlji ostvaren najveći posjet parkova (što je u vezi s patriotsko-odgojnom ulogom parkova), kao i imajući u vidu relativno najbolji finansijski položaj ovih institucija, težište prikaza materijalnih problema nacionalnih parkova je uglavnom na podacima iz SAD, iako su dotaknuti i stavovi o financiranju parkova i u Francuskoj, Poljskoj i Čehoslovačkoj. Za sada se ne može koristiti iskustvima u tom pogledu iz SSSR, budući da je tamo još dosta ekskluzivan karakter »zapovednika«, a promet turista tek u posljednje vrijeme ima jači zamah.

Kako je upravo ove godine 50. godišnjica američkog zakona o nacionalnim parkovima, već je prije nekoliko godina izrađen opširan studijski plan (»Mission 66«) za rješenje problema parkova, koji se imao provesti do 1966. godine. Spomenuti je plan obuhvatio sva važnija pitanja iz problematike parkova: zaštitu, upravljanje, korištenje, daljni razvoj, financiranje, zakonodavstvo, zaštitu šuma i obranu od vatre. Plan je osobito istakao značenje vodičke službe, kao sredstva odgoja i naobrazbe, jer se time ostvaruje jedna od bitnih funkcija nacionalnog parka. Za financiranje spomenutog plana kroz 4 godine Američki Kongres odobrio je 275 milijuna dolara, a financiranje će se nastaviti i nadalje. Značajno je, da se u početku organizirana nacionalnih parkova u SAD nastojalo, da se oni financiraju sami, ali se to pokazalo nerealnim.

Naravno, u onim zemljama, u kojima još nije došlo do jače ekspanzije turizma, nisu problemi financiranja nacionalnih parkova tako akutni; međutim, ni njih neće mimoći to osjetljivo pitanje. Sve države sa velikim brojem turista moraju imati u vidu izjavu turističkog i društvenog stručnjaka iz Poljske S. Pągaczkog, koji naglašava da »zemlja, u kojoj se zaštita prirode ne razvija na primjeran način, ne može zahtijevati da bude smatrana turističkom zemljom.«

LITERATURA:

1. Robin Louis: *Le Livre des Sanctuaires de la Nature*, Paris, 1954.
2. UICN — Commission Internationale des Parcs Nationaux: *Enquête des Nations Unies — Établissement d'une liste des parcs nationaux et réserves équivalentes*, 1963.
3. Marković Zora: *Razvojne tendencije nacionalnih parkova kao faktora zaštite prirode i turističke eksploatacije*, Zagreb, 1964. (rukopis).
4. Zakon o zaštiti prirode SR Hrvatske, »Vijesti«, XIV., Zagreb, 1965.

»Planine svijeta«

Alpinista i književnik Roger Frison-Roche rođen je 1906. u Parizu. Roditelji su mu porijeklom s podnožja Savojskih Alpa. Sa 17 godina vratio se planinama i 1930. položio ispit za alpskog vodiča u Chamonixu. Do 1935. bio je vodič i učitelj skijanja, a tada se pridružio francuskoj ekspediciji u Hoggar kao vodič. Ta ekspedicija poznata je po usponima na brojne nepoznate vrhove i po otkriću važnih prehistorijskih nalaza. Ekspedicija bila je sudbonosna za Frisona i njegov dalji životni put kretao se u pravcu žurnaliste i reportera velikog stila. Slijedećih sedamnaest godina živio je pretežno u Alžiru i pisao romane iz područja Sahare i planina. Godine 1955. vratio se u Francusku i u Chamonixu nastavio raditi kao vodič. Vršio je funkciju predsjednika Nacionalnog sindikata alpskih vodiča. Veliko iskustvo stekao je kao vođa brojnih ekspedicija u Saharu. Godine 1954. počeo je sakupljati dokumentaciju za svoje najveće djelo »Les montagnes de la Terre« i na njemu je radio punih deset godina. Djelo je objavila ugledna francuska izdavačka kuća Flammarion 1964. u dva omašna sveska enciklopedijskog formata, monumentalnog izgleda, na ukupno blizu 1000 stranica.

U prvom svesku, koji nosi naslov »Općenito o planinama«, sistematski su opisana sva gorja u svijetu, koja su od interesa za planinare, počevši od Alpa i Himalaja pa do arktičkih bregova. Preko četvrtine prostora pripalo je poglavlju o Alpama, dakako, najviše francuskim Alpama, jer je knjiga namijenjena u prvom redu francuskoj publici. Planinske skupine opisane su dosta sažeto. Uz morfološke karakteristike prikazane su i specifičnosti s obzirom na penjačke mogućnosti, promet, stanovništvo, prirodne osobitosti i na sve što bi moglo zanimati planinara. Tekst je bogato ilustriran prvorazrednim slikovnim materijalom u bakrotisku i koloru (oko 30 kolora i 350 crno bijelih ilustracija), a na kraju sveske dodan je i mali planinarski atlas svijeta. Ilustracije zauzimaju oko polovinu čitavog prostora. One su možda i najvredniji dio knjige, jer tekst po svojim kvalitetama zaostaje za slikovnim dijelom. Pisan je na laki, zanimljiv, tipični galski način, ali nažalost vrlo površno i žurnalistički, tako da podatke treba uzeti s izvjesnom rezervom.

Najbolji primjer površnosti naći će naši čitaoci u poglavlju »Planine Jugoslavije«, koje zauzima 4 stranice, što je proporcionalno sasvim dovoljno. Tekst međutim vrvi pogrešnim imenima: Jastrelac, Jakuprica, Ohrid, Bledinje, Plitvica, Snernik, a neka imena je uopće nemoguće dešifrirati: Grems (Grmeč?), Geknika (Cerknica?), Rijen (Rumija?) i Ilisina. Posljednje ime nalazi se nad fotografijom Komova u Crnoj Gori! Poglavlje o grčkim planinama sa podnaslovima »Makedonija« i »Dinarski sistem«, dok takvih podnaslova nema u poglavlju o Jugoslaviji, pokazuje da autor nije bio na čistu sa nekim pojmovima ili da se služio literaturom sumnjive kvalitete. Ovo kapitalno djelo, inače vrlo solidno opremljeno kazalima i registrom, nema ni spomena o literaturi.

Naslov drugog sveska je »Planine i ljudi, Povijest alpinizma«. Začudo, prva poglavlja su posvećena postanku planina, reljefu, klimi, flori i fauni, a tek zatim slijede poglavlja o životu gorštaka, međusobnom utjecaju planine i čovjeka i planinskoj turistici. Druga polovina sveske posvećena je povijesti alpinizma, u kojoj su ukratko iznesene već poznate činjenice. Premda je u tom dijelu najviše prostora dobio Mont Blanc, ipak ni francuski alpinisti nisu zadovoljni s autorovim stanovištem prema francuskoj alpinistici, pa su mu ni malo uvijeno dobačili: Koji ga je davo gonio da tako uprlja obraz francuskog alpinizma. I u drugom svesku najvrednije su zapravo ilustracije, koje zauzimaju oko polovinu prostora.

Ukratko, radi se o pravoj planinarskoj enciklopediji, koja se po tekstu ne udaljava od prosječnosti, ali koja po izgledu, obujmu, grafičkoj kvaliteti i slikovnoj obradi predstavlja vjerovatno najljepše djelo o planinarstvu, koje su planinari svijeta do danas dobili.

Dr Željko Poljak

»JAMARSKI PRIROČNIK«

Kao dobru vijest možemo javiti svim onima koji se zanimaju istraživanjem jama i spilja da je u Ljubljani koncem 1964. godine izšao iz štampe »Jamarski priročnik« u izdanju »Mladinske knjige« a uz sudjelovanje Društva za raziskovanje jam Slovenije. To je djelo koje će svakom ljubitelju podzemlja poslužiti kao solidna baza za lako i brzo upoznavanje cjelokupne speleološke problematike.

Priročnik je pisan slovenskim jezikom, ukusno je opremljen, džepnog je formata, tvrdih korica, ima 150 stranica, a ilustriran je sa 14 fotografija, 25 skica i 6 tabela. Uredili su ga: I. Gams, P. Habič, R. Savnik i B. Sket; glavni urednik mu je I. Gams.

Obuhvaćena su sva područja speleologije pod naslovima: »Istraživanje speleoloških oblika i postanak speleoloških objekata«, »Speleološka meteorologija«, »Hidrološka mjerena u speleološkim objektima«, »Ronjenje u speleologiji«, »Biološka istraživanja u speleološkim objektima«, »Speleološki objekt — arheološko nalazište«, »Organizacija speleoloških akcija«, »Lična oprema speleologa i pribor za istraživanje«, »Mjerena kraških speleoloških objekata«, »Fotografiranje u speleološkim objektima«, »Prva pomoć speleoložima prilikom povreda« i »Iz povijesti istraživanja kraških speleoloških objekata u Sloveniji«.

Svi su članci pisani na vrlo pristupačan način i svršishodno obrađuju materiju određenog područja speleologije.

Ovom prilikom potrebno je prisjetiti se publikacije Komisije za Speleologiju PSH — skripta »Osnovna znanja iz speleologije«. Skripta su od 1961. godine do pojave ovog priročnika bila jedina speleološka publikacija nastavnog karaktera u zemlji, pa je i razumljivo da su kao prva imala i slabih strana. Neka su poglavljia u skriptama vrlo slabo, a neka preopširno obrađena, dok je u ovom priročniku nađena dobra sredina.

Naročito treba istaći vrijedan članak I. Gamsa u kojem je vrlo lijepo prikazano djelovanje vode u kraškom podzemlju na stvaranje svih speleoloških oblika koje možemo susresti u našem podzemlju. U priročniku je prikazan način snimanja nacrta kakav primjenjuju speleolozi u Sloveniji, a koji se bitno razlikuje od načina koji upotrebljavaju speleolozi u Hrvatskoj. Također su izneseni i speleološki znakovi od kojih se mnogi razlikuju od hrvatskih.

Ovaj priročnik preporučamo svim onima koji se bave ili se žele baviti istraživanjem podzemlja.

Ing. Vladimir Božić

BILTEN JAMARSKE SEKCIJE PD »ŽELJEZNIČAR« U LJUBLJANI

Treći broj ovog godišnjaka (za 1965. godinu) također svojim interesantnim materijalom popunjava prazninu u našoj speleološkoj periodici. U uvodnom članku M. Rastresen piše o speleološkom drugarstvu i predstojećem kongresu, a zatim u članku o ekspediciji u Triglavski narodni park u živom pripovjedačkom stilu opisuje istraživanje Jame »Pod Rušnato glavo«. Tekstu je priložen i presjek Jame.

Rekognosciranje terena oko Kočevja sa popisom novih speleoloških objekata opisuje T. Jančigaj i A. Kranjc. Dojmove s istraživanja »Modrasove ledenice«, do sada neimenovane Jame u Triglavskom narodnom parku, opisuje M. Rastresen. Slet planinara željezničara u Zadru 1964. opisuje M. Završnik, a D. Novak rad jamarske sekcije u protekloj godini. Članku je priložen i nacrt »Ponikva Ovčica u Petkovcu pod Logatcem.

Andrej Kranjc opisuje svoje putovanje po kraškim terenima Magreba u sjeverozapadnoj Africi, a Jože Mulej posjet jami »Ledenika« u Bugarskoj. Pod naslovom »Kraljevstvo Macoche i njenih susjeda« D. Novak piše o prošlogodišnjem skupu speleologa u Brnu u ČSSR, kojem su prisustvovala 3 člana PD »Željezničar« iz Ljubljane. Učesnici su razgledali nekoliko poznatih pećina u Moravskoj. Redakcijski su članci »Jamarji in Jame« te članak za diskusiju o potrebi osnivanja međunarodnog speleološkog saveza. Uz kraće razne speleološke vijesti tu su i dva članka o nesrećama u pećinama Njemačke i Engleske.

Ovaj broj ima 26 stranica normalnog formata. Uredili su ga Miša Završnik, Dušan Novak i Marijan Rastresen. Časopis se može nabaviti kod izdavača: Jamarska Sekcija PD »Željezničar« Ljubljana, Moše Pijade 29.

Ing. Veljko Šegrc

Stanje alpinizma u Hrvatskoj 1964-1965.

Zagreb, Split i Rijeka centri su alpinističkog djelovanja u Hrvatskoj. Zagreb je najjači alpinistički centar. Njegov primat nije dosada uspio ugroziti ni jedan drugi grad. U njemu djeluju tri aktivna alpinistička odsjeka, ne uzimajući u obzir poluaktivni AO iz Samobora.

Da bi se dobio uvid u rad alpinističkih odsjeka za period 1964/1965. g., izvršena je anketa među alpinističkim odsjecima, Zagreba, Splita i Rijeke.

AO PDS »Velebita« je u sadašnjoj situaciji najjači odsjek. Imade 12 aktivnih alpinista, 6 pripravnika i 2 pripravnice. Neaktivnih članova imade 24. U 1964. godini registrirali su 168, a u 1965. 126 penjačkih uspona (podaci se odnose na tzv. čovjek-smjer). U GSS-u ima 25 aktivnih članova.

AO PD »Željezničar« broji 2 aktivna alpinista, 1 alpinistkinju, 10 pripravnika i 1 pripravnicu. Neaktivnih članova imade 14. U 1964. izvršili su 64 penjačka uspona, a u 1965. 87. Samo 1 član aktivan je u GSS-u.

AO PD »Zagreb« ima tri aktivna alpinista, 1 alpinistkinju, 11 pripravnika i 15 neaktivnih članova. U penjačkoj sezoni 1964. ostvario je 16, a 1965. 12 penjačkih uspona. U GSS-u imade 2 člana.

Rad u sva tri alpinistička odsjeka od njihovog osnutka tekuo je kontinuirano. Ostala četiri alpinistička odsjeka, Runolist, Grafičar, Risnjak i Japetić, prekinuli su svoj rad iz objektivnih ili neobjektivnih razloga. Od toga još danas poluaktivno radi AO PD »Grafičar« sa 2 člana i AO PD »Japetić« sa 5 članova. Od toga se 4 člana nalaze u okviru GSS stanice Samobor.

U Splitu djeluje samo AO PD »Mosor« sa 1 alpinistom, 7 pripravnika i 5 neaktivnih članova. U 1964. ispenjali su 148, a u 1965. 86 penjačkih uspona. Ti su usponi uglavnom izvršeni u području Kozjaka, Mosora i Biokova.

U Rijeci je situacija za alpinizam nešto teža. U PD »Platak« alpinistički je odsjek rasformiran prije tri godine. Nekoliko mlađih alpinista-studenata se odijelilo i u ovikvu Studentskog planinarskog društva »Snežnik« formiralo svoj odsjek. Nakon toga dolaze 1963. pod pokroviteljstvo SOFK — visokoškolskih ustanova u Rijeci. Ove godine dobili su otakz s obrazloženjem da nemaju dovoljno studenata, te njihovu aktivnost ne mogu trenutačno financirati. Tako AO u neku ruku djeluje samostalno tj. ne nalazi se u ovikvu niti jednog planinarskog društva u Rijeci. Među riječkim alpinistima prevladava ideja o osnivanju samostalne alpinističke organizacije. Te probleme oni će zajednički riješiti sa komisijom za alpinizam PSH. Alpinistički odsjek ima 2 alpinista, 3 pripravnika i dva neaktivna člana. 1964. godine izvršili su 28, a 1965. 15 penjačkih uspona. U stanici GSS Rijeka imaju 2 člana.

Svi članovi alpinističkih odsjeka održavaju vježbe na vježbalištima u okolini grada. Zagrebački alpinisti u tome ne oskudjevaju. Okić i Oštrc u Samoborskom gorju, Gorsko Zrcalo i Kameni Svatovi na Medvednici omogućuju intenzivni trening. Vježbališta splitskih i riječkih alpinista su morske hridi i pećine. Teži usponi splitskih alpinista vrše se u Kozjaku, Mosoru i Biokovu. Riječki alpinisti su u tom pogledu u težem položaju. Njihovi prvi ozbiljniji usponi nakon vježbanja su Klek, Paklenica ili Julijske Alpe.

Može se konstatirati da stanje u alpinističkim odsjecima u zadnje dvije godine nije na visini. Osjeća se izvjesna stagnacija, a ona je posljedica opće stagnacije u planinarskoj organizaciji. Tako u Hrvatskoj imade 19 aktivnih alpinista, 42 aktivna pripravnika, 2 aktivne alpinistkinje, 3 aktivne pripravnice i 62 neaktivna člana (alpinisti + pripravnici). Ti ljudi su u zadnje dvije godine ispenjali 748

penjačkih uspona (čovjek—smjer), od čega u 1964. 422, a u 1965. godini 326 penjačkih uspona. U prosjeku na obje godine po jednom aktivnom članu (od ukupno 66) otpada 11 penjačkih uspona, odnosno, godišnje u prosjeku 5 penjačkih uspona po čovjeku. To je u odnosu na ranije godine malo, ako se uzme da taj prosjek postiže oko 10 alpinista i pripravnika u Hrvatskoj. Ova mala raučnica samo nas upozrava na neželjene posljedice u budućnosti za alpinističke odsjekte i općenito za alpinističku organizaciju.

Sest anketiranih odsjeka u Hrvatskoj odgovorilo je da njihova društva imaju razumijevanja, dok su riječki alpinisti odgovorili negativno. Dva društva, PD »Risnjak« i PD »Runolist«, nisu se uopće odazvala na anketu. Uprava tih društava nije bila u stanju ni odgovoriti na eventualne uzroke nepostojanja odsjeka, odnosno na njihove probleme unutar društva. Usprkos konstataciji »da društvo ima razumijevanja«, rad odsjeka nije u progresivnom porastu, već se osjeća stagnacija. Razlozi su organizacione i financijske prirode. Planinarska društva nisu u stanju financirati i organizirati neku veću alpinističku akciju (alpinističku školu ili logor). Posljedica toga je pomanjkanje stručnog kadra. Financijski problemi i nestaćica kadrova u uskoj su vezi. To je jedan od najglavnijih problema, koji se moraju riješiti unutar planinarskih društava u zajednici s komisijom za alpinizam PSH.

Alpinizam u Hrvatskoj ima bogatu tradiciju. Ovih zadnjih nekoliko godina ne bi smjelo pokvariti ukupni bilans uspjeha. Odsjeci koji su nosioci alpinističkog rada moraju uložiti zajedno sa svojim planinarskim društvom i Komisijom za alpinizam PSH više truda. O tome će ovisiti daljnji uspjesi.

Ing. Zlatko Smerke

ALPINISTIČKA KARTOTEKA

Komisija za alpinizam PSH formira kartoteku alpinista i alpinističkih pripravnika u cilju evidencije alpinističkih kadrova na teritoriju Hrvatske. Cilj kartoteke je da se registriraju svi alpinisti i pripravnici zbog lakšeg sprovodenja akcija Komisije i akcija alpinističkog i planinarskog karaktera u okviru planinarskih društava.

Svaki član uveden u kartoteku, ima pravo da učestvuje na svim akcijama republičkog i saveznog karaktera, u koliko zadovoljava uslove dotičnih akcija, prema podacima iz kartoteke. Komisija će se toga striktno držati. Ni jedan alpinista ili alpinistički pripravnik neće moći sudjelovati u akcijama, ako nije uveden u kartoteku, odnosno ukoliko na vrijeme ne dostavlja podatke za kartoteku. Samo svojim radom, akcijama na terenu i penjačkim usponima moći će opravdati sudjelovanje u republičkim i saveznim akcijama. Neizvršavanje obaveze u cilju popunjavanja novih podataka za kartoteku svakog člana kartoteke u roku od godinu dana, smatra se kao neaktivnost na području alpinizma i takvi ne mogu sudjelovati u akciji naredne godine.

Kada Komisija dobije podatke kandidata za kartoteku, ona će dalje uspostavljati kontakte putem matičnih društava i osobno.

Svaki član kartoteke dužan je da dva puta godišnje do 20. maja, odnosno 20. decembra dotične godine dostavlja svoje podatke o zimskom i ljetnom alpinističkom djelovanju.

Komisija zastupa stanovište da je samo takvim načinom omogućen normalan i siguran prosperitet hrvatskog alpinizma, odnosno da svaki član može sudjelovati na tečajevima, logorima, poduhvatima u inozemstvu i konačno u ekspedicijama republičkog i saveznog karaktera.

MEĐUDRUŠTVENO TAKMIČENJE U SR HRVATSKOJ

U čast 90-godišnjice planinarstva u Hrvatskoj Planinarski savez Hrvatske pokrenuo je među planinarskim društvima u Hrvatskoj akciju pod nazivom »Međudruštveno takmičenje«.

Akcija je trajala od 25. V 1964. do 25. V 1965. godine, a u ocjenjivanje su ušli slijedeći elementi: broj učesnika na izletima, turama i logorima; učestvovanje u radnim akcijama i orientacionim takmičenjima; broj predavanja, akademija i izložbi; markiranje planinarskih miteva; objavljivanje članaka u časopisu »Naše planine«, prikupljanje novih pretplatnika itd.

Svrha ove akcije nije nažalost ispunjena u cijelosti, jer je u njoj učestvovalo svega 15 društava od 70 koliko ih ima u SR Hrvatskoj.

Plasman tih društava i broj skupljenih bodova je slijedeći:

1. PD Zagreb — Zagreb	16.235
2. PD Split — Split	12.484
3. PD Runolist — Zagreb	7.138
4. PD Željezničar — Zagreb	7.059
5. PD Orahovica — Sl. Orahovica	6.228
6. PD Zanatlija — Zagreb	4.308
7. PD Slijeme — Zagreb	4.200
8. PD Torpedo — Rijeka	1.924
9. PD Ivančica — Ivanec	1.825
10. PD Troglav — Zagreb	1.520
11. PD Jankovec — Osijek	1.264
12. PD Stubičan — D. Stubica	1.262
13. PD Bilogora — Bjelovar	1.081
14. PD Krndija — Našice	783
15. PD Opatija — Opatija	709

PSH odredio je za prva tri mesta novčane nagrade i to: za prvo mjesto 150.000, za drugo mjesto 100.000 i za treće mjesto 50.000 dinara. N. A.

POSJETA PLANINARSKIH OBJEKATA U SLOVENIJI

Planinarski savez Slovenije raspolaže sa 174 planinarskih domova, kuća i skloništa sa 5.379 ležaja. Prema upisnim knjigama sve te objekte posjetilo je prošle godine 834.235 planinara, a

prenočilo ih je 158.931. Inostranih planinara bilo je 28.686 i to iz Z. Njemačke Austrije, Italije, Engleske, Nizozemske i ČSSR. Posjeta i noćenje pokazuju znatan porast prema 1964. godini.

I. L.

PLANINARSKI KLUB »SPLIT«

Radnici splitskog brodogradilišta, članovi »Splita«, zauzeli su drugo mjesto u međudruštvenom natjecanju svih planinarskih društava Hrvatske. Klub je sudjelovao sa pedeset momčadi i osvojio prvo mjesto u orientaciono-patrolnom natjecanju koje je u Splitu organizirao Centar narodne odbrane.

Potrebno je nadalje napomenuti i uspješan rad kluba na masovnoj obuci u planinarskoj tematiki te učešće u organizaciji I planinarskog zborovanja i orientaciono-patrolnog natjecanja. Za ovaj rad klub je dobio priznanje i diplomu od Skupštine općine Split.

Kao naročiti uspjeh potrebno je tom klubu priznati i izgradnju planinarskog skloništa na Malačkoj te izgradnju novog planinarskog doma na tom terenu, koji će još ove godine doći pod krov.

Uspješnog rada nema bez priredivanja planinarskih izleta. I na tom polju se klub istakao jer je pojedinim izletima prisustvovao i do 350 učesnika, radnika i namještenika splitskog brodogradilišta.

FRANCE PENGAL — 80-GODIŠNJAK

France Pengal, ljubljanski planinar i neumorni planinarski radnik i organizator, veoma dobro poznat ne samo u Ljubljani već i u Zagrebu, proslavio je nedavno svoj 80. rođendan. Stalno zauzet raznim dužnostima, ponajprije u PS Slovenije, pa kasnije kao istaknuti član i odbornik PD »Ljubljana — Matice«, France Pengal je naročito zaslužan na polju međudruštvenog i međurepubličkog zbilžavanja planinara. Njegovom zaslugom već više godina bratski surađuju PD »Zagreb« i PD »Ljubljana — Matice« na zajedničkim sastancima upravnih odbora i zajedničkim izletima.

Uvjereni smo da će France Pengal još mnogo pridonijeti bratskom zajedničkom radu slovenskih i hrvatskih planinara.

U SLOVENIJI SAMOFINANCIRANJE PLANINARSTVA

Planinarski savez Slovenije, članstvom najjači u Jugoslaviji, postigao je finansijsku samostalnost povisivši doprinos savezu na 500 starih dinara po svakom članu osnovnih organizacija. Doprinos omladinaca i pionira ostao je nepromjenjen (200 odnosno 100 dinara). PS Slovenije je samostalna organizacija fizičke kulture i nije član SOFK Slovenije.

I. L.

ALPINISTI »VELEBITA« U 1965.

U »Velebitu« djeluje 38 penjača, od kojih je 28 bilo aktivno. Članovi AO-a izveli su 96 alpinističkih uspona što predstavlja vrlo dobar rezultat. »Velebitaši su penjali u stijenama Triglava, Kamniških Alpi, Velebita, Kleka, zatim u talijanskim Alpama, Centralnim Alpama i Kavkazu. Popularni naslov »Prvo kladivo Velebita« dodijeljen je ove godine Rikardu Ballonu, koji se popeo kroz 28 smjerova i daleko je odmakao od ostalih članova. Brojem penjačkih uspona slijedi Miro Pleško (17 smjerova), Bistra Ivanić (10), Antun Filipčić (9), Cine Rapotec (6) itd. Interesantno je da na trećem mjestu po broju uspona je žena, što je vrlo rijetko u alpinizmu. U inozemstvu su izvedeni vrlo teški usponi, koji su zahtijevali od penjača maksimum snage i znanja. U području Centralnih Alpa, u okviru poznate alpinističke škole u Chamonixu Hrvoje Kraljević izveo je tri uspona u kombiniranoj tehniци, leda i suhe stijene, Antun Filipčić, u okviru tečaja na Ortleru uspone smjerovima IV stupnja težine, kao i Ballon, Ivanić i Vesna Mihelić na tečaju u Zajezrima. Svoje veliko alpinističko znanje Nedjeljko Jakić pokazao je kao učesnik jugoslavenske ekspedicije na Kavkaz. U periodu od mjesec dana Jakić se zajedno sa slovenskim alpinistima popeo na vrhove koji prelaze 5000 metara izvršivši i jedan od najtežih podviga u području Kavkaza, priečenje Bezengijske stijene. Usprkos vrlo teškim uvjetima Jakić je bio na vrhovima Misis Tau, Koštan Tau (5151 m), Pik Semjenovsk (4040 m), Shara (5203 m). Ovom ekspedicijom ju-

goslavenski je alpinizam stekao afirmaciju u alpinističkom svijetu.

Međutim uz posve alpinističko djelovanje, članovi su odsjeka sudjelovali u svim ostalim oblicima planinarske aktivnosti. U zimskim uvjetima izvedeno je ukupno 12 tura kod kojih su vršeni i alpinistički usponi. Ljeti su alpinisti bili na 25 pohoda, od kojih treba izdvojiti turu na Prenj i Cvrsnicu, gdje su također vršeni alpinistički usponi. Na različitim natjecanjima postizavani su dobri rezultati. Članovi odsjeka nalazili su se u ekipama, koje su zastupale društvo, i osvojili II mjesto u seniorskoj konkurenциji na republičkom i državnom prvenstvu iz orijentacije, sudjelovali su zatim na takmičenjima »Trofej Platak«, ekipnom takmičenju PD »Zagreb«, »Velebitskom spustu i dr.

Svojevrsnu angažiranost članovi odsjeka pokazuju u radu Gorske službe spasavanja. Kao pripadnici ove humane službe vrše redovna dežurstva na skijaškim terenima, osiguravaju natjecanja i pomazu kod nesreće u planini. Svoju stručnost pokazali su i kod elementarnih ne-pogoda kao što je bila poplava u Zagrebu, gdje je bilo potrebno rješavati teže tehničke probleme spasavanja.

Penjači »Velebita« aktivno rade u većini saveznih stručnih komisija, ne zaboravljajući rad u društvu. Tokom prošle godine odsjek je organizirao 16 stručnih predavanja u društvenim prostorijama, a u svrhu okupljanja novih članova društva i odsjeka održano je 18 predavanja na raznim školama, narodnim sveučilištima i fakultetima.

Jedna zamjerkra. Uz sav, zaista, plodonosan rad, stručnost, i široke mogućnosti alpinističkog djelovanja — ni jedan član nije uvršten u kartoteku alpinista Jugoslavije, što treba tokom ove godine ispraviti, kako bi članovi odsjeka mogli sudjelovati u velikim alpinističkim poduhvatima PSJ.

B. Špoljarić

ORJEN — NACIONALNI PARK?

Planinari, a posebno znanstveni radnici i organizatori turizma na južnoj obali Jadrana predlažu da se Orjen proglaši nacionalnim parkom zbog njegovih prirodnih ljepota i planinskih osobitosti, zbog obilatih prirodnih pojava i vrijednosti interesantnih podjednako za planinarstvo i turizam, a naročito za prirodne nauke.

Ova planina leži na tromeđi Dalmacije, Hercegovine i Crne Gore, a najviši

vrh nazvan Orjen, visok je 1895 m nadmorske visine. Cijeli planinski sklop, građen najvećim dijelom od trijaških vapnenaca s izrazitim pojavama krša, alpski je razveden s desetak izrazitih stjenovitih vrhova od kojih su najznačajniji Gubar, Jastrebica, Vučji zub, Goljevac, Jelovica, Vel. Kabao, Šobra s okomitim stijenama, Buganja, Mali Stirovnik i Kalupna greda.

U ledeno doba s masiva Orjena spuštali su se ledjenjaci, a oni kroz Pirinu poljanu i Dobri dol bili su dugački i do deset kilometara. Orjensko područje najbogatije je padalinama ne samo u Jugoslaviji već i u cijeloj srednjoj Evropi, pa snježni pokrov omogućuje skijanje sve do kraja mjeseca lipnja.

Navedene osebine Orjena, pa k tomu još mnogobrojne spilje, ponori i vrtače, vrelne stijene te jedinstvena flora na čelu s bogatim sastojinama tvrde i teške munike, ponukale su predstavnike zainteresiranih općina-Dubrovnika, Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Crne Gore s molbom da se obrate nadležnim organima republike Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Crne Gore s molbom da stručnjaci prouče prijedlog o proglašenju Orjena nacionalnim parkom sa površinom od oko sto hiljada hektara.

Dr I. L.

PLANINARSTVO U MAKEDONIJI

Planinarski savez Makedonije ujedinjuje 49 planinarskih društava u kojima je 1965. godine bilo začlanjeno 17.083 planinara. Stručni planinarski kadar sastoji se od 251 stručnjaka. U cijeloj republici postoji 13 planinarskih domova i 8 obnovljenih starih kuća s ukupno 825 ležaja. Program izgradnje do 1970. godine predviđa izgradnju još 8 novih objekata te adaptaciju 4 postojeća doma.

»S POŽEŠKIM PLANINARIMA PAUK—PLANINOM«

To je naslov nove knjige, koju je izdalo PD »Sokolovac« u Slav. Požegi. Pisac je prof. Antun Petković koji je već 1956. godine izdao knjigu slične tematike pod naslovom: Ljeto i zima u požeškim planinama.

U novom djelu pisac opisuje Papuk, prastaru gorsku formaciju Slavonije, i upoznaje nas s dalekom prošlosti i kulturnim tragovima tog kraja. Pisac zaista svestrano poznaje Papuk, a zanos

kojim opisuje pojedinstvo tog planinskog kraja osvaja svakog čitaoca. Osim faune i flore dobro su prikazane starine i bogatstvo kraja, a ističu se i opisi šuma, potoka, prirodnih rijetkosti te mjesta s kojih se pružaju najljepši vidici. Pored vlastitog iskustva i znanja, pisac je djelomično koristio i memoare požeškog historiografa i planinara Julija Kempfa, osnivača prvog planinarskog društva u Požegi, osnovanog prije 65 godina.

PROBLEMI »JANKOVCA« I »RUNOLISTA«

Problemi PD »Jankovac« i »Runolist« nekako su podjednaki: članstvo na papiru, a ne na akcijama — ali su uvjeti za rad različiti. Dok je »Runolist« iz Zagreba planina »pred nosom«, članovima »Jankovca« iz Osijeka treba dalek put do nje. Ali ipak ova društva nekoč su pokazivala veću angažiranost svojih članova i bolje rezultate, nego što je to danas. Oba društva u prošloj godini nisu postigla osobitih rezultata u svojoj osnovnoj zadaći — organiziraju i sudjelovanju u planinarskim akcijama. Možda se »Runolist« zadovoljava s registriranim 39 izleta i 707 članova? Ali već i ovaj omjer: članstvo-izleti daje realnu sliku slabog rada. »Jankovac« može možda svoju slabu aktivnost opravdati dalekim putovanjem, a u najnovije doba i ukidanjem uskotračne željeznice, koja Osijek povezuje sa slavonskim planinama, kao što se »Runolist« opravdava nedostatkom financijske pomoći planinarskih foruma i SOFK općine. Ipak ostaje činjenica da i mnoga manja društva postižu bolje i zapaženije rezultate. Primjer je PD »Japetić« koje čak ne posjeduje ni vlastitih prostorija. Pred novoizabranim organima društva »Jankovac« i »Runolist« nalaze se složeni problemi, kako bi ta dva društva opet zauzela odgovarajuće mjesto u planinarskoj organizaciji naše republike.

B. Špoljarić

PD »JAPETIĆ« U SAMOBORU

Društvo broji 519 članova i svojom aktivnošću ubraja se među najbolja društva u Hrvatskoj. U toku prošle godine društvo je sudjelovalo u nizu planinarskih akcija bilo kao učesnik ili organizator. Spomenimo samo orijentaciono natjecanje »Memorijal Janka Mišića«, gdje društvo istupa i kao or-

ganizator i kao učesnik s ekipama. Organizacija je bila vrlo dobra, a ekipa »Japetića« zauzela je III mjesto. Isto tako članovi »Japetića« zauzeli su I i V mjesto u pionirskoj konkurenциji i IV mjesto u seniorskoj na republičkom prvenstvu iz orijentacije. Jedno od značajnijih mesta u radu društva predstavlja uspješno izvedena akcija »Tragom prvog izleta HPD« na kojoj je 860 planinara iz čitave republike, kao i gosti iz ostalih republika, primilo spomen značke prošavši put kojim je krenula prva grupa planinara godine 1875. Planinari su se tako upoznali s najljepšim predjelima Samoborskog gorja i akcija je imala pun uspjeh, posebno u propagandnom pogledu. Nema nedjelje ni praznika da članovi »Japetića« ne bi pošli u područje Samoborskog gorja. Međutim njihovi pohodi nisu se zadržavali samo u najbližoj okolini već je registrirano 232 uspona u pet republika.

Značajna je i međudruštvena suradnja. Društvo kontaktira s PD »Jaska«, PD »Pobeda« iz Beograda, PD »Skopje«, PD »Bjelašnica« i »Treskavica« iz Sarajeva, PD »Matica — Ljubljana« i drugima. Pažnju zaokuplja aktivnost skijanja i sanjkanja, gdje su također postignuti izvanredni rezultati. Makar je zimska sezona bila kratka, društvo je organiziralo sanjkaško natjecanje u Anindolu s 47 takmičara, zatim je sudjelovalo na klubskom prvenstvu ŠSD »Mladost« te na pionirskom natjecanju u Zagrebu »Makac«. Na svim takmičenjima članovi »Japetića« zauzeli su najbolja mjesta. Društvo se posebno brine za funkcioniranje »Kružnog puta kroz Samoborsko gorje«. Od osnivanja ovog puta 1958. godine do danas put je obišlo 775 osoba iz 50 različitih planinarskih društava. Tako su na putu bili članovi iz Slovenije, Sarajeva, Novog Sada, Prijedora i Splita. Nedavno je stazu prešao i poznati alpinist iz Austrije Hans Sattek. Rad društva usredotočen je naročito u saniranju problema planinarskih domova. Kao jedino društvo u Hrvatskoj »Japetić« upravlja čak sa tri planinarska objekta: Soićevom kućom, kućom na Velikom dolu i domom u Jablancu kao ishodišnoj tački za posjet Velebitu. Svi objekti dobro posluju i mogu se uzeti za primjer kako treba raditi. Unutar društva aktivno je radila propagandna sekcija koja je nizom predavanja upoznala stanovnike Samobora s planinarskom i alpinistič-

kom aktivnošću. U Samoboru je bila postavljena i izložba jugoslavenske ekspedicije na Kavkaz, a tu je i Planinarski muzej, koji je imao velik broj posjetilaca, turista i planinara.

Vrlo je teško u jednom kratkom napisu prikazati svu aktivnost PD »Japetić«, ali se s pravom može tvrditi da »Japetić« stoji visoko na ljestvici planinarskog djelovanja u našoj republici

Branimir Špoljarić

PLANINARSKE TRANSVERZALE U BOSNI I HERCEGOVINI

U Bosni i Hercegovini postoje tri planinarske transverzale. Još u kolovozu 1958. godine bila je organizirana prva i najpoznatija: Bjelašnička transverzala. Ona je najpopularnija, ali manje posjećena od Sarajevske transverzale, koja je lakša, akoprem nešto duža. Treća bosanska transverzala Bitovnja — Pogorelica — Vranica otvorena je za obilazak prošle godine.

U cijeloj Jugoslaviji postoji svega četrnaest planinarskih transverzala koje obilazi na hiljade planinara. Međutim vrlo su rijetki planinari koji su obišli sve transverzale. Poznat je do sada samo jedan i to sarajevski planinař Meho Šehić. Najnovija bosanska transverzala Bitovnja — Pogorelica — Vranica bila mu je posljednja u nizu postojećih.

OMLADINSKI PLANINARSKI PUT OKO LJUBLJANE

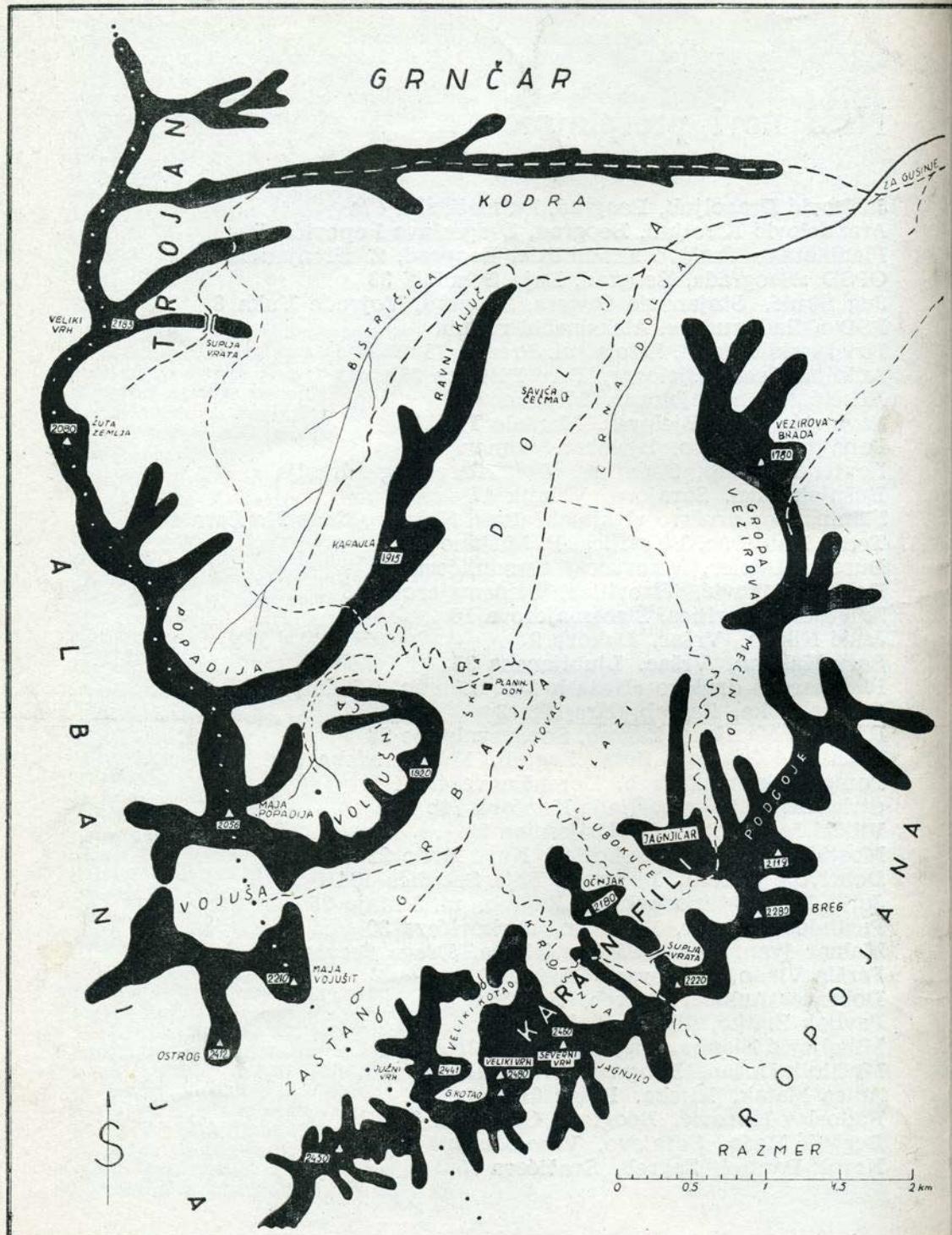
Krajem prošle godine omladinci i pioniri ljubljanskih škola otvorili su nad Rašicom kod Ljubljane novi planinarski kružni put oko Ljubljane, a namijenjen je samo omladinici i pionirima. Odmah po otvaranju tog puta više stotina omladinaca i pionira započelo je obilazak tog naročitog planinarskog kružnog puta.

NA LEBRANICI PODIGNUT NOVI PLANINSKI DOM

Na brdu Lebranica, između Bosanskog Novog i Dvora na Uni podignut je novi planinarski dom. Lebranica je poznato izletište u tom dijelu Pounja i s nje se pruža pregledan vidik na veliki dio Pounja i okolnih planina. Do novog doma vodi dobra cesta. Dom ima električno osvjetljenje i vodovod.

Naši novi preplatnici

Janković Dragoljub, Beograd, Dalmatinska 47a
Aranđelović Kiroljub, Beograd, Dragoslava Popovića 1
Planinarsko društvo »Radnički«, Beograd, Ž. Zrenjanina
OPSD »Beograd«, Beograd, Baja Sekulića 39
Jug Simić, Stojanović Olivera, Beograd, Vojvode Vuka 8
PSD »Mladi rudar«, Aleksinački rudnik
Hristovski Nikola, Bitola, ul. Prespa 75
Antoljak Ivan, Bjelovar, Pere Biškupa 25b
Beučić Antun, Bjelovar, M. Gubca 4
Pavlović Josip, Bjelovar, Maršala Tita 18
Pohajda ing. Božo, Bjelovar, Šumarija
Lovrenčić Josip, Samobor, Dom narodnog zdravlja
Bošnjak Olga, Sarajevo, Višnjik 47
Planinarsko društvo »Kajmakčalan«, Skoplje, Rade Končara 14
Tomo Bunjevac, Virovitica, P. Miškine 4
Đurđica Dopler, Virovitica, Gundulićeva 8
Roko Pavoković, Virovitica, Štrosmajerova 16
A. Vesel, Virovitica, Štrosmajerova 16
Jasić Nikola, Vršac, Đakova 9
Šaru Kalman, Vršac, Ljubljanska 35
Planinarsko društvo »Naša krila«, Zemun, M. Gupca 27
Cikuša Jelka, Zagreb, Krajiška 3
Desantić Marijana, Zagreb, Soc. revolucije 28
Petričević Gazibara Zora, Zagreb, Melengradска 11
Pompe Viktor, Zagreb, Derenčinova 45/II
Štrk Anica, Zagreb, Rade Končara 74b
Viličić Mara, Zagreb, Krijesnice 30
Mostić Hajrudin, Visoko, ul. Novo Brdo 22
Dobrivoje Gaćeša, Beograd, Baja Sekulića 134
Juraj Mijo, Mlinoopskrba, Zagreb, ul. 8 Maja 25
Pavlinić Stanislav, Varaždin, Jurkovićeva 30
Malnar Ivan, Dom »SMO«, Rijeka, Draga Žervea 34
Peršin Vlado, Karlovac, Gajeva 16
Dobravec Ankica, Zagreb, Račićeva 16
Pavljak Zlatko, Bjelovar, M. Gorkog 13
Mihaljević Blanka, Zagreb, Prilaz JNA 77
Močilnik Dušan, Beograd, S. Kovačevića 49a
Anica Matač, Rijeka, Pašac 61
Radoslav Petrović, Beograd, Gučevska 8
Begović Heda, Sarajevo, Vase Miskina 22/II
Novak Danijel, Zagreb, Svačićeva 16



Prilog članku B. Kotlajića »Planine oko Grbaje u Prokletijama« na 113. stranici.